रामपरत्वरत्नाकर
बोधनीधि ✓

बोधनिधि विरचित
श्रीरामपरत्व रत्नाकर

८८ ग्रं.सं. ६६१ २३०

नेपाल सिंह विरचित

श्रीरामचरित्र रत्नाकर

४८ गु.सि. ६६१ 230

राम

३॥

लि

श्रीगणेशायनमः॥ रामायप्रभुदेवेशराजिनेऽजवेधेरामायमम्ध्येहृदिस्थायामायपूर्णपंचेरुणायपुरुषा
नायवामाजिने॥ रामायत्मप्रवेतत्वधामसुपरिग्रभायकामायेगोरामायप्रभुमतोहांतानीतिरलागमा
यगमायमे॥१॥ जगत्सृष्टौयस्यवारिमुखाणांम्ब्रयंगामिसर्वा गिरचसतुख्यानं॥ यःशर्मदःसर्वेव
लीमुखानांनमाकांनोमिसदामुखानां॥२॥ जनकजापदपद्ममधुव्रतोगुरुकृपाखिलसिद्धिसम
र्पितः॥ स्वनिबोधनिधिःपरयामुदाकियदिदंनुसतांपरितुष्टये॥३॥ तदच्युतार्थेःसुमहाप्रमोदाः
परत्वरत्नेःपरिपूर्णगर्भम्॥ परत्वरत्नाकरनामधेयंविचार्यकार्यसफलंक्रमंमे॥४॥ श्रीरामारतव

राम

॥१॥

वैसिल्लब्ध्वामानुष्यमर्थदंइहामुत्रहितार्थायपतितव्यंमनोषिभिः॥५॥ स्वव्रश्पकंविषयमवज
नालमंतेकर्मतुसारामिरकास्यनहिप्रसिद्धं॥ तस्मात्वंहिगुहपार्थसमस्तसाध्यंसेव्यंजनेरखिल
तापनिवारणाय॥६॥ तदुक्तंश्रीभागवते॥ प्राप्त्वासुदुर्लभमिदंबहुसंभवांतेमानुष्यमर्थ
दमनित्यमपीहधीरः॥ तूर्णंयतेतनपतेदनुमृत्युयावन्निःश्रेयसायविषयःखलुसर्वतःस्यात्॥१०॥ न
दृष्टलोकेबहुधाविचारितोपलब्धनेकानिनिरूपितानि॥ अमेयमत्यंफलदंममेतिचपाप्स्यंते
विंशतिमंसर्वे॥७॥ श्रीपादहर्षंपतितत्वदेवसत्यंमतंपांहसफलंवांच॥ अनन्याचार्यंबहुधामिमगी

प्र ४

राम ०

ते निर्दिष्टं लौकिकमानसिद्धं ॥ ४ ॥ इत्थं प्रमाणैस्समवेत्य गौरं निश्चीयते श्रीमतं न चान्यन्नू
न चापि काउत्र पदार्थनं च कार्य्यं तानत्र विचारणीया ॥ तदुक्तं च श्रीभागवते ॥ योगास्त्र
यो मया प्रोक्ता नृणां श्रेयोवि[illegible]या ॥ ज्ञानं कर्म च भक्तिश्च नोपायोन्योस्ति कुत्र
चित् ॥ १ ॥ सा चांगैः पालनमेव धर्मं ज्ञानं स्वतत्त्वावगमस्स्व पुंसः ॥ क्तिः परेशे भजनं हि देवं
त्रयस्त्वमत्रोत्तमसूत्तमो च ॥ २ ॥ मन्वादिमुनिभिः प्रोक्तं नित्यं नैमित्तिकं च यत् ॥ तद्धि कर्म ह
रेः कार्यं त्यागोपायोयमेव हि तत् ॥ ३ ॥ काम्यं कर्म निषिद्धं च त्याज्यमेव सदा बुधैः ॥ ह्येयोः

राम ५

॥ नास्ति ज्ञानोपकारत्वमन्तःकरणशोधनं ॥

पूर्वोक्तकर्मणो मध्ये नित्यं सर्वाघनाशनं ॥ ४ ॥ ज्ञानं कारणशुद्ध्यर्थं भक्तिर्ज्ञानोपकारकं । तत्र
चार्पितस्याङ्गं स्वर्गदत्वं मनीषिभिः ॥ ५ ॥ यन्न दुःखेन संभिन्नं न च ग्रस्तमनन्तरं । अभि
लाषोपनीतं च तत्सुखं स्वःपदास्पदं ॥ ६ ॥ इत्यादिवचनात्स्वर्गं स्वतंत्रं परधामकं । भगव
त्प्राप्तकं स्थानं केवलं सुखरूपकं ॥ ७ ॥ श्रुतिश्चाक्षय्यं ह वै चातुर्मास्ययाजिनः सुकृ
तं भवति ॥ ८ ॥ निःकामं केवलं कर्म कृत्वा देवं समर्पयेत् । ज्ञानेन चित्तशुद्धिः स्यादिह
वेति विनिश्चितं ॥ ९ ॥ स्मृतेश्च धर्मेण पापमपनुदति ॥ १० ॥ तत्रैव पनकेनापि वा पञ्चे

स्वा॰ तं

राम

॥ ३ ॥

मापिवा ह विहैमेरा तानुपहनमनाएवमचति ॥ १९ ॥ ज्ञानं विचारतस्तस्य तत्त्वमस्यादि
वाक्यत ॥ व्यासपुत्रादिवेदांता प्रोक्तवाक्यानुसारतः ॥ २० ॥ सद्गुरोपानुरोधेन सर्व्वार्थ
ज्ञेषयुक्तितः ॥ ज्ञानं चतुर्विधं प्रोक्तं परस्परविरोधितं ॥ २१ ॥ ब्रह्मादेनमुनिभिः प्रोक्तं विशि
ष्टाद्वैतमेव च ॥ द्वैताद्वैतमेव तद्द्वैतं चेति चतुर्विधं ॥ २२ ॥ तत्राद्वैतमतं श्रुत्वा वैष्णवं तं त्रलाध
नं हितं ॥ तेनेव साधनेनेति ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयात् ॥ २३ ॥ उक्तं च भागवते ॥ ज्ञानं हृद्ब्रह्मप
ध्यामं ब्रह्मात्मपरात्मपदं ॥ एवं समीक्ष्य चात्मानमात्मन्याधाय निःकलं ॥ २४ ॥ दशो तेनतद

राम

॥ ३ ॥

कंपादेत्तेत्तिहानंविधानतः ॥ नइत्थंसिरारपिंचविश्वंचपरयगांश्रयः ॥ २७ ॥ तत्त्वान्निम
क्तिपोगस्यसाधनेवर्णितानिवै ॥ तेषामन्यतमंज्ञानमुपकारंकरोतिहि ॥ २८ ॥ तस्मांद्धतं
गुरुगमंकेवलंभक्तिसाधनं ॥ अन्येषामप्यसिद्धार्थेलक्षणाक्लिष्टकल्पना ॥ २९ ॥ वेदां
तांहृदयंशुद्धैर्नैककर्मादिसाधकैः ॥ ब्रह्मज्ञानादिकंहेतुदर्शनानिचनिश्चितं ॥ ३० ॥ त
त्कुतोस्यपरमभिन्नंद्रष्टुपरोक्षंतुआसस्तापासमानंवृत्तंपरिषस्वजाते तपोस्वःपं
प्यलंस्याद्धत्यनअन्तन्योन्नमिवाकर्षति ॥ ३१ ॥ ब्रह्मणःसाधयत्वंचस्तुतोस्य

स्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥ स भूमिं सर्वतः स्पृत्वा अत्यतिष्ठद्दशांगुल
मिति ॥ १ ॥ अत्र सावयवे भगवद्विग्रहे देहदेहिविभागाभावएवोक्तः ॥ श्रीभागवते
ऽप्युक्तं पिदेववपुषो मदनुग्रहस्य स्वेच्छामयस्य न तु भूतमयस्य कोपि ॥ नेशे महि त्व
वसितुं मनसांतरेण साक्षात्तवैव किमुतात्मसुखानुभूतेः ॥ २ ॥ एवं सावयवस्यैव ज्ञानं
भक्तिसाधनमिति श्रुतेः ॥ वेदाहमेतं पुरुषं महांतमादित्यवर्णं तमसः ॥ परस्ता
त् ॥ तमेव विदित्वाऽतिमृत्युमेति नान्यः ॥ पंथा विद्यतेऽयनाय ॥ ३ ॥ पा ॥ कृतेस्साना

त्वमुक्तिरितिनत्यैवप्रतिपादनंभवति॥ जगतः प्रवाहनित्यत्वंचभुनो सर्प्पोवंदम
सौधातायथापूर्वमकल्पयद्दिवंचपृथिवींचांतरिक्षमथोस्व॥१॥ नदेवपवानां
लोकानामहत्वमत्वंश्रीमहाभागे॥ स्वदपानखण्डलजिनात्लोकामपाशभः
शुस्याश्चनाकपृष्ठाश्चप्रतिग्राह्मीष्वमामकान॥१॥ नदंनवर्तिनांजीवानांकाल
त्वपेपितमेश्वरभिन्नत्वेसतिनित्यत्वंचगीतास॥ मत्वेवाहंजातुनाशंनत्वंनेमेज
नाधिपा॥ नचैवनभविष्यामः सर्वेवयमतःपरमिति॥ जीवानांपारवश्यमुक्तंश्रीम॥

एम

॥पू॥

दुःखमाप्नोति ॥ नैमनः कामकारो हि पुरुषो मनीश्वरः ॥ इतरस्वेतरास्तेश्वेवं क्रान्तां ॥ प
रिकर्षति ॥३॥ जीवानां नानात्वमुक्तं नन्वेवमेक ॥ पालयते लोकमेकः ॥ पालयते
कुलं ॥ मजन्म को हि निरये एकः स्वर्गे महीयते ॥३॥ ब्रह्मणः कारणं त्वं जगतः
कार्यं त्वं च प्रभुर्नो ॥ पतो वा उमानि भूतानि जायंते येन जातानि जीवंति यत्प्र
यंत्यभिविशंति तद् ब्रह्म विजिज्ञासस्व ॥५॥ तथा च व्याससूत्रं अथातो
ब्रह्मजिज्ञासा ॥६॥ जन्माद्यस्य यतः ॥७॥ जीवानां मंतव्यो मितेन पृथग ब

एम

॥पू॥

स्थानं च वस्तुनो ॥ यज्ञात्म नित्यतृप्तात्मा ननु मंत्ररोप मतीति ॥ ५३ ॥ सगुणस्य परत्वं
वस्तुनो ॥ सकारणं कारणाकारणाधिपेन चास्य कश्चिज्जनिता न चाधिपः ॥ न
तस्य कार्यं करणं च विद्यते न तत्समश्चाभ्यधिकश्च दृश्यते ॥ ५४ ॥ तमीश्वराणां
परमं महेश्वरं तं दैवतानां परमं च दैवतं ॥ पतिं पतीनां परमं परस्ताद्विदाम देवं भुवने
शमीड्यं ॥ ५५ ॥ मायापाशस्त्वजो वाधिष्ठातृत्वात्मपृथक्त्वतः योपादानं च वस्तुनो
ऽजामेकां लो॥हितशुक्लकृष्णां बह्वीं प्रजां जनयंतीं स्वरूपां ॥ अजो ह्येको

सुखमाराध्यशेनेजहात्यनेनांमुक्तिमोगामजोन्यः॥२४॥नआमवतमार्गीतातहस्यपम
सहितं॥भूमिरापोनलोवायुःखंमनोबुद्धिरेवचअहंकारइतीयंमेभिन्ना
प्रकृतिरष्टधा॥७॥अपरेयमितस्त्वन्यांप्रकृतिंविद्धिमेपरां॥जीवभूतांमहाबा
होययेदंधार्यतेजगत॥८॥भगवद्वल्लोरागांपात्वंचप्रभुनौ॥सर्वेषामेव
तिजापमानः॥९॥यथात्वःपात्वंचप्रभुनोदेवानांपुण्यपोध्यानस्यांहितामपः
क्रोशःस्वर्गोलोकोज्ञानिधावनः॥पावैनांब्रह्मणोवेदंमृत्नेनाद्वनांपुष्पैन

मेवब्रह्मचब्रह्माचब्रह्मायुःकीर्तिंप्रजाद्स्युरिति॥पु॥तथाचनित्योनित्यानांचेतनश्चेत
नानांबहूनामेकोयोविदधातिकामान्॥नहि स्मःपरमंपदंसदापश्यंतिसूरयइति॥प॥
जीवानांभावरागंज्ञानंईश्वरस्यनित्यावगतंज्ञानंचोक्तंभगवता॥बहूनिमेव्यतीता
निजन्मानितवचार्जुनः तान्यहंवेदसर्वाणिनत्वंवेत्थपरंतप॥५॥अजोपिसन्न
व्ययात्माभूतानामीश्वरोपिसन्॥प्रकृतिंस्वामधिष्ठायसंभवाम्यात्ममायया
॥६॥यदायदाहिधर्मस्यग्लानिर्भवतिभारत॥अभ्युत्थानमधर्मस्यतदात्मानंसृजा

राम
॥ ७ ॥

ष्यम॥ ७॥ परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुःकृतां॥ धर्मसंस्थापनार्थाय संभ
वामि युगे युगे॥ ८॥ जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्वतः॥ त्यक्त्वा देहं पुनर्ज
न्म नैति मामेति सोऽर्जुन॥ ९॥ नाम्नः पर्यायं वक्ष्यते॥ नामानि विश्वानि न संति लो
के यदाविरासीदनृतस्य सर्वे॥ नामानि सर्वाणि यमाविशंति तं वै विष्णुं परममुदाह
रंतीति॥ ५ ॥ ब्रह्मणः साकारविग्रहत्वाच्चैतन्यमिति श्रुतिः॥ रमंते योगिनोऽनंते
सत्यानंदे चिदात्मनि॥ इति रामपदेनासौ परब्रह्माभिधीयते॥ ८१॥ तत्र ब्रह्मण्युत ब्रह्म

राम
॥ ७ ॥

ध्यात्मवृत्तरागोमेधयविशेष्यपदं किमिति विशेषणं च किमिति शंकापां सगुणत्वनि
त्यत्वेश्रुतिः॥पूर्वपरं चारतो भापयेत्तैशिशश्रीलं तोपरि जातो ग्रध्वां॥विश्वादन्तो भु
वनानि चच अन्नमयो विदधज्ञापनेपुनाति॥२॥भुन्योपि नवोनवोभवति जायमा
नोऽह्नां केतुरुषसामेत्यग्ने भागं देवेभ्यो विदधात्यायन्प्रचंद्रमास्तिरते दीर्घमायुरि-
ति॥६॥सगुणविशेषणत्वेश्रुतिः परंहृतं ब्रह्मतस्यतनुभा ग्रध्यात्मवृत्तरागा विशेषणत्
त्वेश्रुतिः॥यस्यप्रभाप्रभतोजगदंडकोटिकोटिष्वशेषवसुधादिविभूतिभिन्नं॥तद्ब्रह्मनिः

कोटि

कलमनंतमगाधबोधं गोविंदमादिपुरुषं तमहं भजामि ॥ ६४ ॥ ननु प्रज्ञानमानंदं ब्रह्म
ः अहं ब्रह्मास्मि तत्त्वमसि ॥ अयमात्मा ब्रह्मेत्यादिश्रुतिभिर्जीवस्य ब्रह्मणश्चाभे
दत्वे तात्पर्य्यस्य दृष्टत्वाद्वैतवादिभिः कृतं तन्न ॥ अभेदव्याख्याने केवला विरोधोऽर्थे
विरोधश्च न दृश्येवं बोधं भवति ॥ प्रज्ञानं ज्ञानं आनंदं च ब्रह्मविशेषणं ॥ तेन प्रज्ञानस्वरूपत्वं ज्ञानव
त्वं परमानंदगुणावत्वं च ब्रह्मणः ॥ बहुप्रकाशकत्वं नतु तद्भिन्नस्य जीवस्येति ॥ अत्र प्रका
शोपि तु जीवस्य प्रसंगस्य नास्तीति ॥ अहं ब्रह्मास्मीति ॥ अहमित्युद्दिश्यात्मनो ब्रह्म

वे १

त्वंविधीयते॥ नरत्नत्वं। पदगाच्योवक्तादेशेन॥ नस्यशाद्व्रस्त्वंसिध्यपेव॥ नतु
जीवभावस्यमिति॥ अत्रापिप्रकारान्तरेणोच्यते भगवज्जन्मत्वात ननात॰ तत्वरूपामे
दकपन्नस्याख्यमेव॥ नत्वमसीति भगवतः साकारविग्रहस्यतत्वनप्रसंगोपर
देनव्रसेत्स्युपक्रम्य जगत्कारणतांपरोब्रह्मतंपदंवनेतनत्वमेवासीतिनिर्देश्यं॥ अ
पौरुषेयपरोक्षस्य श्रीमन्नारायणादिविग्रहस्यनपार्थक्यमितितत्वं॥ अत्र
जीवस्योपदेशोकोवावकाशः अपमानाभावस्येति॥ अत्रपरमात्मनिकृष्णवर्त्तमानस्या

त्वाच्छ्रीमन्नारायणादिविलक्षणस्वपरोक्षंब्रह्मेति ॥ उत्तमाधिकारिणोऽज्ञाननिर
सनं ॥ तथाप्रकरणात्वंवनदार्काथमेव वदन्ति इत्यादिस्वस्तनाभागोवत्स्वरूपम
नुवर्ण्यनेतिनेतीति वदतोऽनिर्वचनीयत्वमेव सिद्धांतेनिरूपयंति ॥ वस्तुतस्तु
नैतावत्सिद्धांतदशायांपावनत्व वर्णितमहिम्नः सकाशात्व्यारंगमत्वमेव
निरूपितं एतावानस्य महिमाऽतोज्यायांश्च पुरुषः ॥ पादोऽस्य विश्वाभूतानि
त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ६३ ॥ इति दिक् ॥ भक्तिः प्रेम्नः पराकाष्ठारहस्यंश्रौतसं

मतं ॥ सहिताग्रमयोगेन भगवत्स्त्रीणां परं ॥ ८४ ॥ तत्राधिकारिणो द्वेधा सापे
क्षा निर्पेक्षिका ॥ सापेक्षा त्वं वर्णाधा ॥ कैवल्यान्नारदाद्य· ॥ ८५ ॥ श्रुतिस्मृती
ममैवाज्ञे तपोऽल्लंघ्य प्रवर्तते ॥ आज्ञाभंगी मम द्वेषी मद्भक्तोऽपि न वैष्णवः ॥ ८६ ॥
इत्यादि भगवद्वाक्याच्छ्रौतं स्मार्तं यथाविधि ॥ कर्म कुर्वन्ति सापेक्षा नारायणम
गोमवेदिनि ॥ ८७ ॥ आत्मनो ध्यपि कर्मादि सार्वं निष्कुमर्हन्ति ॥ स्वस्यानुष्ठा
नतामर्थाभावे निष्किञ्चनमाधवे ॥ ८८ ॥ भगवत्यात्मभारस्य विनिक्षेपं विधाय

वा॥ कृपाधर्मधानाक्षेपतेनिव्यपेक्षकैः॥६॥ मैसवानावेदोनरंतत्रमेवस्वीकु
र्तव्यमितिभावेन॥ वेदकस्तांत्रिकोमिश्रइतिमेत्रिविधोमखः॥ ॥ गन्न्यात्रापि
वैश्वानस्यानुजन्मामार्गदीक्षानुजन्मसुवैस्मवं॥ ०॥ वैसवानांकर्मयथ्रष्ठानेनका
पितृवैः॥ किंतुलोकसंग्रहार्थंकर्तव्यमेवनदम्भमनवद्यंचनं॥ कर्मणैवहिसंसिद्धिमा
स्थिताजनकादयः॥ लोकसंग्रहमेवापिसंपश्यन्कर्तुमर्हसि॥१७॥ यद्यदाचरति
श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरोजनः॥ सयत्प्रमाणंकुरुतेलोकस्तदनुवर्तते॥१८॥ नमेपार्थास्ति

न२

कर्त्तव्यंत्रिषुलोकेषुकिंचन॥नानवाप्तमवाप्तव्यंवर्त्तएवचकर्मणि॥२२॥ यदिह्यहंनव
र्तेयंजातुकर्मण्यतंद्रितः॥ममवर्त्मानुवर्त्ततेमनुष्याःपार्थसर्वशः॥२३॥ उत्सीदेयुरिमे
लोकानकुर्यांकर्मचेदहं॥संकरस्यचकर्त्तास्यामुपहन्यामिमाःप्रजाः॥२४॥ सक्ताःकर्म
ण्यविद्वांसोयथाकुर्वंतिभारत॥कुर्याद्विद्वांस्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहमिति
॥२५॥ ह॥ एवंनरत्वस्याविशेषकर्मणांत्यागेपातित्यमपि॥नास्तिकिंतुविधिवत्तदज्ञा
निनोनिर्वेदोजातंकर्मणांत्यागः॥अज्ञस्यनज्ञोऽप्यद्वैत्यपिकालएवनिर्विवेकः॥अज्ञः

श्रीमद्भागवते ॥ तावत्कर्माणि कुर्वीत न निर्विद्येत यावता मत्कथाश्रवणादौ वा
श्रद्धा यावन्न जायते इति ॥ ७ ॥ निषिद्धं चारेनैवान प्रायश्चित्तं तनु नोचितं ॥ अ
निवेस्मव शास्त्राणां रहस्यं न हि दांभते ॥ ८ ॥ तेषां स्वातंत्र्ये हेतुमाह भागवते
देवर्षिभूताप्तनृणां पितॄणां न किंकरो नायमृणी च राजन् ॥ सर्वात्मना यः ॥ शर
णं शरण्यं गतो मुकुंदं परिहृत्य कर्तं ॥ ९ ॥ भगवताप्युक्तं सर्वगुह्यतमं भूयः शृ
णु मे परमं वचः ॥ इष्टोसि मे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितं ॥ १० ॥ मन्मना भव मद्भ

कोमद्याजी मां नमस्कुरु॥ मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोसि मे॥२१॥ सर्वधर्मान्प
रित्यज्य मामेकं शरणं व्रज॥ अहं त्वां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः॥२२॥ अ
च्चापि भगवद्वचनं॥ मत्कर्म कुर्वतां पुंसां कर्मलोपो भवेद्यदि तस्य तत्कर्म कुर्वन्ति त्रिं
शत्कोट्यो महर्षयः॥२३॥ अश्वत्थपिरगाममुद्दहागोमेध्य श्वनेगायं नजुवाहि मुखत्वमिति
श्रीमद्भागवते भगवद्वचनं॥ त्रिसप्तभिः पितापुत्रः पितृभिः सहतेनच॥ पक्ष्माधोस्व
गहेजातो भवान्वैकुलपावनः॥२४॥ अश्वत्थगोभुमफलं जनकानां॥ अश्वमे

मापिनां संचितप्रारब्धक्रियमाणानां कर्मणां स्वत एव परिसमाप्ति ॥ न हु क्वं भाग
वतो ॥ श्रुतं न गृह्णता: काश्चिद् गोप्योऽलब्धविनिर्गमा: ॥ कृष्णं तद्भावनायुक्ता दध्युर्मी
लितलोचना: ॥ २५ ॥ दु:सहप्रेष्ठविरहतीव्रतापधुताशुभा: ॥ ध्यानप्राप्ताच्युताश्लेष
निर्वृत्या क्षीणमंगला: ॥ २६ ॥ तमेव परमात्मानं जारबुद्ध्यापि संगता: ॥ जहुर्गु
णमयं देहं सद्य: प्रक्षीणबंधना: ॥ २७ ॥ अन्ये कादिविधानेन विनापि जमसोक ग
मनं तेषां कोऽपि न निवार्य्यते इति च भागवतो ॥ तथानंतमाधवनावका: कश्चि

ग्रस्मस्यमदेल्यपिबद्धतोहृतः त्वयामित्युक्ताविचार्य नितिनिर्मर्याविनायकानीकपमर्द्द
सप्रभो॥२॥ तेषामुपरिपमस्य प्रभुत्वमेव नास्तीति भगवान्॥ सक्रान्मनः कसपदाराविं
दपोनिर्विशितंमठुरागारागजेरिह॥ नतेयमंपाशमनश्वतन्मुटान्वप्रेकिपश्यंतीति
चीर्णोनिः क्रान्ताः॥२१॥ विस्वपुराणेचोक्तं स्वपुरुषमभिवीक्ष्यपाशहस्तं वदतियमः
किलतस्यकर्णमूले॥ परिहरमधुसूदनप्रपन्नान्प्रभुरहमस्मि नृणां न वैष्णवानां
॥२०॥ इहकोपिपापात्मा यैनकोपिभ्रमउतिभगवन्नामतो॥ न त्वाश्चिंतयंतोमां

राम

॥१३॥

येजनाःपर्युपासते ॥ तेषांनित्याभियुक्तानांयोगक्षेमंवहाम्यहं ॥२१॥ रहःगदित्वागेत्व
माघफलत्वमितिभागवतेभागवतोत्तमं ॥ नपारयेहंनिरवद्यसंयुजांस्वसाधुकृत्यं
विबुधायुषापिवः ॥ यामाभजदुर्जरगेहश्रृंखलासंवृश्च्यतद्वःप्रतियातुसाधुना ॥२२॥
तत्रैव ॥ आसामहोचरणरेणुजुषामहंस्यांवृंदावनेकिमपिगुल्मलतौषधीनां ॥ यादुः
स्त्यजंस्वजनमार्यपथंचहित्वाभेजुर्मुकुंदपदविंश्रुतिभिर्विमृग्यां ॥२३॥ स्वधर्म
त्यागेपितत्रैवस्मृ ॥ त्यक्त्वास्वधर्मंचरणांबुजंहरेर्भजन्नपक्वोथपतेत्ततोयदि पत्र

राम

॥१३॥

कवामद्भमन्दृमुवा किंक्रोवार्थ पाप्नोभजतां स्वधर्मतः॥ ९॥ अभ्यासमन्त्यागेपि
नैवेवं॥ नानविघोविक्रोवामद्भक्रोवानपेदाकः॥ सलिंगानाभ्यमास्त्पक्राचेर
विधिगोचरः॥ ९ प॥ ब्रह्मचारिगृहस्थश्चवानप्रस्थोपतिस्तथा॥ चत्वारोह्याश्रम
श्चैतेपंचमोमहूपाश्रयः॥ १०॥ सर्वेनोनिर्भयत्वादामेश्रीमद्भामापरोगुरुनाय
वाकं॥ सकृदेवप्रपन्नायतवास्मीतिचयाचते॥ अभयंसर्वभूतेभ्योददाम्येतद्व्रतं
मम॥ ११॥ अनन्यसाधनैर्निपिद्दश्वभगवद्धर्मइतिसिद्धं॥ ननमगावद्धर्मोविरोध

श्रौतस्मार्तकर्मादौ गृह्यानित्यकोपिदोष॥ विरोधेतु सर्वं वान्यायगमेवोच्चितमितिपूर्वो
क्तौत्योविवेक॥ = अन्यसाधनांनांवक्तापापसन्तपाक्रमात्सिद्धत्वेमुक्तिरिति॥ तदुक्तं
मेनवा प्रपन्नाधमसमानस्तुयोगीसंशुद्धकिल्बिषः॥ अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो
यातिपरांगतिमिति॥ २१॥ भजनस्यतुनाहंनितित्युक्तं॥ ९ पापानेव्याहातिः॥ पा
ख्यापै॥ प्रपन्नोत्सनारातिरित्यमितुक्तं॥ अस्यत्रापिसकदेवहिशास्त्रापेक्षा॥ कः
नायंतारयेन्नासिनस्तक्ते॥ वाणहं बमगवद्वाक्यं॥ पराधीनादिदोषागमस्तु

क्तो मां च स्मरेत्त || अहं स्मरामि मद्भक्तं ददामि परमां गतिं || २ || तथा चन्नानि भक्ष्यो
मेध्यानि नो भक्तिरावश्यकी ति श्रीमद्भागवते || आत्मारामाश्च मुनयो निर्ग्रं
था प्युरुक्रमे कुर्वंत्यहैतुकीं भक्तिमित्थंभूतगुणो हरिः || १० || भक्तिर्विहीनाः सुरवानंतरा
नितो पतनमेवेति भागवते || येन्ये रविंदाक्षविमुक्तमानिनस्त्वय्यस्तभावादवि
शुद्धबुद्धयः || आरुह्य कृच्छ्रेण परं पदं ततः पतंत्यधोनादृतयुष्मदंघ्रयः || १ || पुनर्नि
फलत्वमप्युक्तं भागवते || श्रेयः स्रुतिं भक्तिमुदस्य ते विभो क्लिश्यंति ये केव

सर्वोधलक्षपेन वामसौ लक्ष्मल एव शिष्यनेनान्य घथा स्थूलतुषाव घाति ना ॥३॥
अन्य त्वनैः कर्मकाण्डत्युनभावव र्जितं नशोभते ज्ञानममलं निरंजनं ॥ कुतः पुनः शश्व
मदमीश्वरे न चार्पितं कर्म यदप्यकारणं ॥ ६ ॥ तथा भक्तानां न ज्ञानापेक्षा किमागव
तेम ङ्क्तियोगयुक्तानां मुनीनां वीतरागिणां ॥ न ज्ञानं न च वैराग्यं प्रायः श्रेयो
भवेदिह ॥ ७ ॥ ज्ञानादि सकलसाधनैः भक्तेरेव साध्यत्वमिति भागवते दानव्र
तनपो होमजप स्वाध्याय संयमैः ॥ श्रेयोभिर्विविधैश्चान्यैः कृष्णे भक्तिर्हि साध्य

ते॥५॥ अन्यत्र जीवमात्रस्याधिकारस्तु भागवते भगवद्वचनं॥ वृषपर्वा बलिर्बाणो मयश्चाथ
विभीषणः॥ सुग्रीवो हनुमानृक्षो गजो गृध्रो वणिक्पथः॥६॥ व्याधः कुब्जा व्रजे गोप्यो यज्ञपत्न्य
स्तथापरे॥ ते नाधीतश्रुतिगणा नोपासितमहत्तमाः॥७॥ अव्रतातप्ततपसो मत्संगान्मामु
पागताः॥ केवलेन हि भावेन गोप्यो गावः खगा मृगाः॥८॥ येन्ये मूढधियो नागाः सिद्धा मामी
युरंजसा॥ यन्न योगेन सांख्येन दानव्रततपोध्वरैः॥९॥ व्याख्यास्वाध्यायसंन्यासैः प्राप्नुयाद्यत्न
वानपि॥ मत्कामा रमणं जारमस्वरूपविदोबलाः॥१०॥ ब्रह्म मां परमं प्रापुः संगाच्छतसहस्रशः

राम

॥१६॥

॥१॥ तस्मात्त्वमुद्धवोत्सृज्य चोदनां प्रतिचोदनां ॥ प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च श्रोतव्यं श्रुतमेव च ॥२॥ मामेकमेव शरणमात्मानं सर्वदेहिनां ॥ याहि सर्वात्मभावेन मया स्या ह्यकुतोभयः ॥३॥ नद्रकं नाथ तन्नाम ॥ अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ॥ साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥४॥ क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति ॥ कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥५॥ मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येपि स्युः पापयोनयः ॥ स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेपि यान्ति परां गतिं ॥६॥ किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ॥ अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व मां ॥७॥

राम

॥१६॥

अगस्त्यसंहितायां च ॥ आलिकोगुह्यकस्त्वं हि सोऽसः स्वयं पापात्मा ॥ कामक्रोधादिदुःखेभ्यो वै
एतोवनितादिषु ॥ १९ ॥ तत्वोन्मनानिर्गौर्घश्च मवाव्यर्मवद्धः खचित ॥ आत्मरामधर्ममोक्षार्थी
कामार्थविगतस्पृहः ॥ २० ॥ किंवा धर्मार्थमोक्षार्थी निःकामश्चापवादिजः ॥ मनोवाक्कर्मपथमे
ल नित्यं शुश्रूषकोगुरोः ॥ १२० ॥ स्ववर्णाश्रमधर्मो नः कर्मनिष्ठः सदक्षचित्तः शुचिव्रतनमाः ॥ स्व
धर्मिका द्विजवेका ॥ २१ ॥ स्त्रियः पतिव्रताश्चान्ये प्रतिलोमानुलोमजाः ॥ लोकाश्चाण्डा
लपर्यन्ता सर्वेप्यत्राधिकारिणः ॥ २२ ॥ मांडव्य उवाच ॥ सगोत्रब्रह्मस्तपोचोरो भगवन्नो ३

राम ॥९॥

विः॥ नाष्टपापवर्जितः पापोल्लखोनैः कानिकः स्मृतः ॥२३॥ अव्रती वृषलीभर्ता कुनखी सो
मविक्रयी ॥ सोपि मुक्तिमवाप्नोति विष्णोर्नाम्नानुकीर्तनात् ॥२४॥ पितृद्वेषादपि गोविंदद
म घोषात्मजः स्मरन् ॥ शिशुपालोगतः स्वर्गं किंपुनस्तत्परायणः इति ॥२५॥ तपो वक्ष्यतीक
लिं संतरणोपनिषदि ॥ द्वापरांते नारदो ब्रह्माणं प्रति जगाम ॥ कथं नु भगवन् गां पर्यटन्क
नेप लिं संतरेयमिति ॥२६॥ स होवाच साधुपृष्टोस्मि सर्वश्रुतिरहस्यं गोप्यं तच्छृणु ॥ येन कलिं संतरि
ष्यसि भगवन्नादिविष्णोर्नारायणस्य नामान्वेति ॥२७॥ नारदः पुनः पप्रच्छ भगवन् किं तन्नाम

राम ॥१०॥

मेति ॥ २ ॥ स होवाच ॥ हरे राम हरे राम राम राम हरे हरे ॥ हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे ॥
इति षोडशकं नाम कलिकल्मषनाशनं ॥ नातः ॥ परतरोपाय ॥ सर्ववेदेषु दृश्यते ३ ॥ ३ ॥
षोडशकलावृतस्य जीवस्यावरणविनाशनं ॥ ततः ॥ प्रकाशते परं ब्रह्म मेघापाये रविरश्मिमंडल
मिवेति ॥ ३ ॥ पुनर्नारदः ॥ पप्रच्छ भगवन्कोस्य विधिरिति स होवाच नास्य विधिरिति सर्वदा शु
चिर्वा पठन्ब्राह्मणः ॥ सलोकतां समीपतां सायुज्यतामेति ॥ ३ ॥ यदा षोडशकस्य सार्द्धत्रप
कोटिर्जपति तदा ब्रह्महत्यां ॥ पातकात्तरति वीरहत्यापापा ॥ स्वर्णस्तेयाद्वृषलीगमनात्पित्रादे

वानांमनुष्याणांयेकर्मणांत्वकर्मपरित्यागोपापान्॥स्वघ:॥अचिन्ताभ्युदयः स्वघोमनुष्यमेष
घोमनुष्यतउन्यथवरणोपनिषदि॥१८ ४॥अनुत्वंनरोपिपश्चात् अलःशिवइतिवांचंवेदत्तेनसं
संवसेनेनसहमंभुंजीतेति॥१९ ५॥नदस्माःफलदाहत्वमनोमिलशिःरिवतिर्वभा॥नि:प्रतन्त्रं
विनिर्दिष्टभिर्हवाममुष्मिाकेतिच॥२० ६॥प्रेमकलपरिपाकेनसात्तात्कारोहोर्थदा॥नदे
जन्मसाफल्यंजीवन्मुक्तिस्तुसास्मता॥२१ ७॥देहत्वपपरित्यागेदेहसत्यपिपश्यवे॥भ
वेन्यधिकारप्राप्ति॥सैवप्रोक्तापरागति॥२२ ८॥चनुरोधेनननत्फलदत्वमुक्तंचहारि

स्मृतो ॥ इममेयं मंत्रं ब्रह्मरुद्रादिदेवताः ॥ ऋषयः पंचमहात्मानो मुक्ताजह्वासवांशुधो

उर्व ॥ ९नमंत्रमगात्स्योवैजह्वाहूत्वमाश्रुयात ॥ ब्रह्मत्वंकाश्यपोजह्वाकौशिकस्तु मो

गातां ॥ ८१ ॥ कार्त्तिकेयो मनुश्चैव बृहद्दार्कगिरिनारदाः ॥ नान्ताहिवित्स्यादिमुनयो देवतांतं

प्रपेदिरे ॥ ८१ ॥ इममेवजपन्मंत्रं हरुद्रत्विप्रात्हकः ॥ ब्रह्महत्यादिविनिर्मुक्तः पूज्यमानो भव

न्मौ ॥ ८२ ॥ ऋषयापिहद्रकाश्यपांतु सर्वेषां त्वक्तजीविनां ॥ शिरान्येनन्महामंत्रं नाकं ब्रह्मना

मकं ॥ ८३ ॥ तस्यश्रवणमात्रेण सर्वेश्वरदिवंगताः ॥ ८४ ॥ ॐ ह्रं वदर्शनंचो क्षं श्रीमद्भगवते

श्यावनि सापं निगृशांन्येमी नाश ॥ स्मानिनं दर्मितैवेहितं जना ॥ नए न पश्यं न्यचोगानावक
मन प्रवाहो परमं पदं बुजं ॥ ४८ ॥ स्वपि चगीनाक्ष ॥ नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया ॥ श
क्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ ५० ॥ भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन ॥ ज्ञा
तुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ५१ ॥ तदेवस्यच्छमभिहितं स्वयर्न्नागाहस्यपक्षीशामोत्तानाव
नी योपनिषदिः श्ने ॥ सप्तचत्वारिंशश्लोकं नैर्मि स्यदेवं स्तोनिनस्यमस्तुनो देवः ॥ श्रीतेभवनिस्वा ॥
त्मानं दर्शयानिनस्मा घश्नेमंत्रैर्मिन्यं देवं स्ता जिसदेवं भश्यानिसाम्हनत्वांगच्छनिसामरनत्वं

न्यं ३

नी

यान्वद्धत्रीनि ॥ ६ ॥ परिकरप्राप्तोत्तुमागवन्नेमगवद्वाकं ॥ नैकात्मनांमेस्पृहयंति केचिन्मत्या
दसेवामिरतामदीतः ॥ पश्याम्पतोमर्नेमा ॥ प्रपञ्चसमाजयंतेमम यो हृधारिता ॥ ७ ॥ पश्यंति
नेमेहचित्रवेसंपूर्णमत्तवक्त्रा लोचनानिह पाणि दिव्यानि वा प्रमाणानि साकं ननाचं
स्पृहयंति ॥ ८ ॥ श्रुतोवाच ॥ भक्तिरेवैनं नयति भक्तिरेवैनं पश्यति भक्तिरेवैनं दर्शयति ॥ ९ ॥
स्वगात्रसंहितायां त्वतो वा बृहस्पतेर्वा पिपेल भंतेषु उत्तां जीवंतो मंत्रसिद्धाः ॥ सुमहे ताभं
प्राप्नुवंतिते ॥ १० ॥ सिद्धसाधेः पत्वान्साधपीकपितावुधेः ॥ अकृत्रिमामवेत्सिद्धाकृ

राम
॥२०॥

त्रिमार्गाधनामिधा॥५२॥ समाव्रतायोगमवाहिकृत्रिमार्गतस्या॥ सकाशात्तुनरप्यकृत्रिमा
दष्टाविभागेनविभागमस्यावदंतिवैभागवतप्रधानाः॥५३॥ साद्वैधोतिभागवते॥ समं ततः सा
र्पेनश्वभियोधोघहांहरिं भक्त्यासंजातयामक्त्या विमनसुस्खलकांतनुं॥५४॥ तत्रैवनतो
पापसहा॥ णामयं भगवतोदितः॥ यदीश्वरो भगवति यथा यैरंजसा रति॥५५॥ अनन्तेन गु
रुणुम्रू पपामक्त्या सर्वलब्धापैनेन च॥ संगेनसाधुभक्तानां मीश्वराराधनेन च॥५६॥ व
यातत्कपापांचकीर्तनेनगुणकर्मणां॥ तत्पादांबुरुहध्यानात्तल्लिंगेक्षार्हणादिभिः॥५७॥

राम
॥२०॥

पा. ५

हरिः सर्वेषु भूतेषु भगवानास्त ईश्वरः ॥ इति भूतानि मनसा कामैस्तैः साधु मानयेत् ॥ ५६ ॥ एवं नि
र्जितषड्वर्गैः क्रियते भक्तिरीश्वरे ॥ वासुदेवे भगवति यया संलभते रतिः ॥ ५७ ॥ सा भक्ति
साधनं भावः प्रेमा चेति त्रिधोदिता ॥ कृत्रिमा भवेत्तु सा पूर्वोक्ते कृत्रिमा मिथे ॥ ५८ ॥ नवधा
साधनं प्रेमभक्तिस्तु नवधा हि सा न दृश्याः ॥ साधनोपायाश्श्रवणस्मरणमुदाहृता ॥ ५९ ॥ नवस्के
विस्तुमेत्ले ॥ ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थानं महाविष्णोर्वोधनं ॥ नीराजनं च पाद्येन स्नानं स्नानं विधान
न ॥ ६० ॥ विष्णुदाहनयुग्मे वस्त्रधारणं देवतार्चनं ॥ गोपीचंदनमृत्स्नायाः सर्वदा चोपलेपनं ॥ ६१ ॥

चौ २

एम
॥२१॥

शालग्रामशिलापूजा प्रतिमासु च भक्तितः॥ निर्माल्यतुलसीमस्तकलस्यवच
पेविधिः॥ विधिनानांत्रिकीसंध्याशिखाबंधोह्निकर्मणि॥ विष्णुपादोदकेनैव
पितृणांतर्पणंक्रिया॥६७॥ महाराजोपचारैश्च भक्त्या सत्पूजनं हरेः॥ विष्णुभक्त्या विरो
धेन नित्यनैमित्तिकाः क्रिया॥६८॥ न्नशुध्यादिकानांन्यासः सर्वे यथाविधि नवीन
फलपुष्पादेर्भक्तितः संनिवेदनं॥६९॥ तुलसीपूजनं नित्यं श्रीभागवतपूजनं॥ त्रिकाल
विष्णुपूजा॥७०॥ विष्णोर्निवेदितानां वै वस्त्रादीनां च धारणं॥ सर्वेषां पुण्यकार्याणां

चतुरात्मश्रुतिमन्त्र ९

३५

एम
॥२१॥

स्वामिद्धसौवर्तनं ॥६७॥ गुर्वाज्ञाग्रहणं तत्र विश्वासो गुरुणोदिते ॥ यथार्थमङ्गचारणं
गीतनृत्यादिभक्तितः ॥६८॥ शंखवादिध्वनिभागत्यं लीलाद्यभिनयो हरेः ॥ निर्माल्यमवि
धानं च बलिदानं यथाविधिः ॥६९॥ साधूनां स्वागतं पूजा शेषनैवेद्यभोजनं ॥ तांबूलशेष
ग्रहणं वैसंवेः सत्संगमः ॥७०॥ विशेषधर्मजिज्ञासा दशम्यादि दिनत्रये ॥ व्रतनियमि
नः स्वास्थ्यं संतोषो येन केन चै ॥७१॥ पर्वयात्रादिकार्याणां वासराघकसद्विधिः ॥ विसर्गः स
र्वं जु चपर्वाचमहाराजोपचारतः ॥७२॥ सर्वेषां वैष्णवानां च व्रतानां परिपालनं ॥ गुणावि

राम ॥ २२ ॥ ॥ ध ७ ॥

श्वरमवदृष्वनुलसीसिंगनःसद ॥ ७३ ॥ सप्तनाधुपचाश्वरामस्कंदादिचिंतनं ॥ सेध्यापांस्पप
नंनैवनश्रौचंस्मृतिकांविना ॥ ७४ ॥ निष्ठनावमनंनैवजपग्रामगुर्वीसमाश्रनं ॥ गुर्वंगनेपादवि
स्ताःहापात्तुल्लंघनंगुरो ॥ ७५ ॥ श्रक्षौहानाक्षिपाहानिर्दवनाचनलेपनं ॥ देवानानांगु
स्रगांच प्रत्युत्थानाभावनं ॥ ७६ ॥ गुरोःपुरस्तात्पादप्रसारणंनिक्षिपानय ॥ स्वमंत्रानिल
कावामोनीलवस्त्रविधारणा ॥ ७७ ॥ स्वमनैःसहमेकामादेत्र्यसच्छास्त्रपरिग्रहः ॥ सु
लस्वर्गस्यवामाक्रिमघमांसनिषेवनं ॥ ७८ ॥ मादकौषधसेवावमस्तापघनमोजनंभ्र

८ राम ॥ २८ ॥

कनुंबीकाल्लिंगादि तथा मक्कोल्लसंगतः ॥ १९ ॥ स्वैस्नववृतांमस्तथाज्ञाप्यमवेस्नवं ॥
स्तुभिनौदिकराणां मकागोरोगायचारकं ॥ २० ॥ शोकादिपाखंडरूपं च दिग्धिघेकादशी
व्रतं ॥ सुक्ताकस्याधिभेदरुचास्वच्छापारोव्रते तथा ॥ २१ ॥ पाक्कोफलादिमुक्ति स्वश्राद्ध
वैकादशीदिने ॥ द्वादश्यां च दिवास्वापं तुलस्यववचयस्तथा ॥ २२ ॥ तत्र विस्रोदिवाह्लानं श्रा
द्धं स्वेष्ठमिविदिने ॥ वेदावनुलसीम्नात्वं तथाम्बादुमवैस्नवं ॥ २३ ॥ वालामन्नपाननेमुख्य
पांचमनक्किया ॥ काष्ठास्नेपविष्ठेनवादेवस्यपूजनं ॥ २४ ॥ पूजाकालेसदालापः क

सु

राम
॥ २३ ॥

खीगरिपुजनं ॥ स्नापसंघृपणान्नादिनिष्येकपुड्रूमादतः ॥ २५ ॥ पूजावासंस्थानतो हेयेल
पावं चलं चित्ततः ॥ एकहस्तप्रणाममादिश्च काले स्वामिदर्शनं ॥ २६ ॥ पश्चुपितादिदुष्ट
नामस्कादीनां निवेदनं ॥ मंत्रध्यां विनामंत्रजपस्तथामंत्रप्रकाशनं ॥ २७ ॥ सदशक्तौ मु
ख्यत्नोपोगौणकालपरिग्रहः ॥ प्रसादग्रहणं विस्मो वर्ज्यं ये हि सम्वः सदेति ॥ २८ ॥ विशेषतो
जनेवैज्यो श्रपराधास्तु सेवने ॥ तथानामापराधाश्च वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ २९ ॥ तत्र सेवापरा
धाश्चागमेषुनैवोपादकेवाधिप्रपाणां भगवद्रूहे ॥ स्वोत्सवाद्य सेवाच स्वप्रणाममलक्ष्म

राम
॥ २३ ॥

ण ॥ २ ॥ उक्किठेवाण्यसो चेवा भगवहुं दनादिकं १ कहत्तप्पगाणमस्व नत्तुरत्ताब्र

दहितं ॥ २ ॥ पादप्रसारणं वाउसनधापर्यंकवंधनं ॥ उपवनं भ्रेष्मणा श्वापिमिथ्या

भाषणमेव च ॥ २३ ॥ भाषामिश्रो जल्पो रोदनानि च विग्रहः ॥ २४ ॥ महानुग्रहो चेव च पु

चक्रा भाषणं ॥ २५ ॥ कंबलावरणं चेव परनिंदा परास्तुति ॥ स्वर्णस्त्रील भाषणं चेव स्वघो

वापुविमोचनं ॥ २७ ॥ स्मोगो गोपचारस्वत्स्वनिवेदिनमौनं ॥ ननन्कालो द्रवानं

चफदीनांमनर्थाणं ॥ २९ ॥ पविवित्रपुस्त्कावंध स्यप्रदानं बंजनादिकं ॥ पृथिवी स्नानं चै

रत्नो १ सि १ ह २

वपेषां समभिवादनं ॥ २६ पुत्रो मे नंदिनीवत्सो देवतानां दिदं नृपा ॥ अपराधात्तयाविस्मो
र्त्तोविश्वस्त्यरिकीर्तिता: ॥ २७ वोहापि ह्यावेशाद पराधापेक्षीतं नैवसुधेमया
वैस्मेवंतनदाननुवर्जनोपाग्रपत्नीन: ॥ २८ पैवेनवर्ज्जपञ्चपेतानापराधान्सधोरिताना ॥ स
वैधर्मपरिभ्रष्टा: पञ्चयतेनाकेचित् ॥ २९ राजानमहानां वैकमापद्यपिमपापं ॥ ध्यां
तांगाहेह ॥ स्पर्शपांसकृतनाशनं ॥ ३० नपेवविधिमुल्लंघ्यसह्यसामर्पणांहरे: ॥ इ
ति दुष्टं विनावाधं क्रोडमांसनिवेदनं ॥ ३१ पादलाभ्यां नयाविस्मोर्मरीपापमर्प

तां ॥ कुंकुमोदिग्धमालिनं मौनमंगोत्थुना चरेत् ॥ ४ ॥ तया पूजनकाले पि विद्रु
मगोघसर्पणं ॥ श्राद्धादिकमकुर्वाणा चनवान्नस्य च भक्षणं ॥ ५ ॥ अत्र त्वा
गंधमाल्यादिधूपनं [illegible] मद्यपानं तिनः ॥ एकमेव प्रसूनेन पूजनं
चेत्तथा ॥ ६ ॥ अकृत्वान्तकार्यं च कृत्वा निधवनं तथा ॥ स्पृष्ट्वा रजस्व
लां दर्पणं तथास्मृतकमेव च ॥ ७ ॥ रक्तं नीलमधौतं च पारक्यं मलिनं पटं ॥ परिधाय
मतं देवपूजां विमुंच्यापानमाहतं ॥ ८ ॥ क्रोधं कृत्वा स्मशानं च गत्वा मुक्त्वा पजी

स्पर्शहरेः २

राम
॥ २५ ॥

र्गमक्षु ॥ मद्यपित्वाकोद्रमांसं पिण्याकं जालपादकं ॥ ७ ॥ नयाकुसुंभशाकंच
तैलाभ्यंगं विधाय च गृहे ॥ कर्मकारांगपानकादावरं ॥ ८ ॥ विसुधर्मी तरो च रक्षा
पद्यपि चकाद्या पांदेशेशमपथं नाः ॥ न करोति हि पौत्रसंसक्तस्य नुष्यति केश
वः ॥ ९ ॥ नधात्पतिनिर्माल्यमन्यदेवस्य नैजुपः ॥ भुंक्ते न चान्नं नैवेद्यं नस्यानुष्य
ति केशवः ॥ ९ ॥ नधात्पतिनिर्माल्यमन्यदेवस्य नैजुपः ॥ भुंक्ते न चान्नं नैवेद्यं
नस्य नुष्यति केशवः ॥ १० ॥ नामापराधलुपापि सेवापराधकृदपि मुच्य

राम
॥ २५ ॥

नेहि सिंहं श्वपः होतव्य पराधान्यः कुर्व्वाहि पर्पांश्च न ॥ ११ ॥ नामाश्रयः कदाचित्स्या
न्नत्येव सनामतः नाम्नोपि सर्व्वसुहृदोह्य पराधात्पतत्यधः ॥ १२ ॥ सतां निंदा प्रक
परं निंदं नश्रवणं सतां ॥ विष्णोः शिवस्य भिन्नत्वं गुणनाम्नोश्च दर्शनं ॥ १३ ॥ अव
वज्ञा गुरुः वर्गस्य वेदशास्त्रादि निंदनं ॥ अर्थवादं हरेर्नाम्नि कुव्याख्यानादिकल्पनं
१४ ॥ पापे प्रवृत्तिर्बुद्धिस्तु हरेर्नामबलेन वै ॥ अन्यधर्मव्रतत्यागपर्मैश्चौर्नाक्रियादि
भि ॥ १५ ॥ हेः प्रमादसाम्ये च प्रमादाज्जनहांतया ॥ अश्रद्धधाने विमुखे श्रत्स्वतिज

नेनयथा॥ ६॥ परेशोपि नर्मन्नामसपदाधामपावनः॥ श्रुत्वाभिनामसमाहात्म्यं यः
प्रीत्याहितोधम॥ स्त्रेहं ममेति पात्मे सोप्येव श्चपराधकृत॥ १॥ उक्त्वादिविहि
नैर्वर्ज्यैर्विधानैः साधकोत्तम॥ जोनानुरागोमत्कांनां संगादुक्तिमवाप्नुयात्:
॥ स वधासामवेदुक्तिस्तत्रदिता विधानत॥ वधीरागानुगाचेति प्रत्येकं सा द्वि
धामता॥ १॥ शास्त्रोक्त विधिना वैधी गुरुशिक्षाक्रमोद्भवा॥ स्व तंदाचारां प्रेम
भवेद्रागानुगा हिसा॥ २॥ सा पाविभागमुक्ते व॥ श्रीमद्भागवत॥ श्रवणं कीर्तनं विष्णो

श्री १

स्मरणं पादसेवनं ॥ र्चनं वंदनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनं ॥ २० ॥ अनिपुण्यापि नाविसोर्भ
क्तिभ्यैन्नवलं हरणा ॥ क्रियते भगवत्सद्भावन्नन्यधीनमुत्तमं ॥ २१ ॥ नवम्यंबराणधयाने
यातिदु ॥ सहाहद्वामित्रस्कोदमपिवाधते ॥ पिबंतं त्वन्मुखांभोजच्युतं हरिकथामृतं ॥ २२ ॥
तस्मादुमक्त्कयापुण्यांगोविंदचरितान्वितां ॥ मत्तपुण्यप्रदं यस्मात्कुर्यात्स्वनसं तत्र
म ॥ २३ ॥ कीर्तनं परयागायं नित्य विशदक मंगलं पुदेव्यो ॥ ज्ञानां स्वशत्रुवधमात्मविमोहनाच
गोप्यस्वकं जापतेजेनकात्मजापा ॥ पितात्वल धसाााम्नपावपंच ॥ २४ ॥ प्रजापतः

प२

स्ववीप्यां स्नाति तीर्थे पाः स्त्रियम्भवाः ॥ स्वाहूतड्वमेश्रीधुंदर्शनेजातचेतसि ॥ ५ ॥ भ्रमरा पी
पाकेकीर्त्तिनं वयथागृ । विस्नुभद्रागिरि स्थानपरागजन्मा निकर्मा शिवपादि लोके ॥ श्री
नानि नामाभीनस्थैकानि गायविज्ञज्ञोविवेदसंगः ॥ २६ ॥ स्मरणं यथा ॥ स्नातो पूर्व
स्मरणो र्यो भवत्यो लोकपूजिता ॥ वासुदेवे भगवति पापा सांमिन्नर्पितं मनः ॥ २७ ॥
श्रावि तिः स्मृः कस्मपताविद्या ॥ हेगागतस्मद्गागः च संभ्रमोनि च ॥ सत्वसंशुद्धिं पाप्ता
वर्मागींज्ञानेवावि ज्ञाभाविगागुनः ॥ २८ ॥ तन्निनपंकवपथा ॥ नस्मा । द्धानहयोन्मा

भगवान्हरिरीश्वरः ॥ श्रोतव्यः कीर्त्तितव्यश्च स्मर्त्तव्यश्चेच्छताभयं ॥ १ ॥ पादसेवनं यथा तस्मा

द्रजोरागविषादमन्युमानस्पृहाभयदैन्याधिमूलं ॥ हित्वा गृहं संसृतिचक्रवालं नृसिंहपा

दं भजताकुतोभयं ॥ २ ३ ॥ तदस्तु मे नाथ स भूरिभागो भवेत्र वान्यत्र तु वा तिरश्चां येनाह

मेकोपि भवज्जनानां भूत्वा निषेवे तव पादपल्लवं ॥ ३ ॥ अर्च्चनं यथा वैदिकस्तांत्रिको

मिश्र इति मे त्रिविधो मखः ॥ त्रयाणामीप्सितेनैव विधिना मां समर्चयेत् ॥ ४ ॥ एवं क्रिया

यो पथैः पुमान्वैदिकतांत्रिकैः ॥ अर्चन्नुभयतः सिद्धिं मत्तो विंदत्यभीप्सितां ॥ ५ ॥ वंदनं

१

ग१

यथा ॥ मममाघामंगलेनघ्नं फलवांश्चैव मे भव: ॥ पन्नमस्ये भावतो योगिध्येयांघ्रिपंक
जं ॥ ३४ ॥ तन्नेनु कापांसुसमीहेत्य भागोभुजानस्वात्मकृतं विपाकं ॥ हृद्वाग्वपुर्भिर्विदधन्न
मस्ते जीवेत यो भुक्तिपदे स दायभाक् ॥ ३५ ॥ एता: साधवे परिगणिता: नामसंस्मरषिर्या ॥
स वै मन: कृष्णपदारविंदयोर्वचांसि वैकुंठगुणानुवर्णने ॥ कौ हर्मंदिरमार्जनादिषु श्रु
तिं चकाराच्युतसत्कथोदये ॥ ३६ ॥ मुकुंदलिंगालयदर्शने दृशौ तद्भृत्यगात्रस्पर्शें संगम:
घ्राणं च तत्पादसरोजसौरभे श्रीमत्तुलस्या रसनां तदर्पिते ॥ ३७ ॥ पादौ हरे: क्षेत्रपदानुसर्पणे

गिरो हृषिकेश पदाभिवंदने॥ कामं च दास्येननुकाम काम्ययापथोत्तमश्लोकजनाश्रयारतिः
॥ ८२॥ सेयं यथा अहं हरे तव पादैकमूलदासानुदासो भविताऽस्मि भूयः॥ मनः स्मरेतासुपतेर्गु
णास्ते गृणातु वाक्कर्म करोतु काय॥ ८३॥ अशेषसंक्लेशशमं विधत्ते गुणानुवादश्रवणं॥
मुरारेः कुतः पुनस्तच्चरणारविंदपरागसेवारतिरात्मलब्धा॥ ८४॥ सख्यं यथा अहो भा
ग्य महोभाग्यं नंदगोपव्रजौकसां॥ यन्मित्रं परमानंदं पूर्णं ब्रह्म सनातनं॥ ८५॥ उत्यं मतां॥
वसमावानुमन्यादास्यं गतानां बाहाकेतासाकं विजन॥ कृतपुराणपुंजा॥ ८६॥ ऽत्र साधन

राम
॥२९॥

मत्कोदासस्सख्यपोर्भावैकमात्रंपूर्णोत्तानेप्रेमत्तत्त्वमापामिनिदिके॥ आत्मनिवेदनंयथा
मत्प्रोपदान्मत्सम्मत्कर्म निवेदितात्माविचिकीर्षितोमे॥ नरामस्त्वंप्रतिपद्यमानोमय
मभ्युपायचकल्पतेवै॥८३॥ धर्मार्थकामास्तुनिपोभिरिहात्रिवर्गाइत्तात्रपोन्यपदमोविधा॥
येवानां॥ मत्येनदेवत्वविन्तंनिगमस्वसत्यंवाआर्पयेश्चिहृदं॥ परमस्यपुंसः॥८४॥ आन्नाश्रापि
मानुकूल्यस्यसंकल्पः॥ प्रतिकूलस्यवर्जनं॥ रक्षिष्यतीतिविश्वासोगोप्तृत्ववरणंतथा॥
आत्मानिक्षेपकार्पण्यंषड्विधाशरणागतिरिति॥८५॥ साधनाज्ञापतेभावोभावास्त

राम
॥२९॥

जायतेति ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भावभक्तिं समभ्यसेत् ॥५८॥ सैव भावभक्तिर्हि लोके पावनेतिव्य
वहीयते ॥ प्रातरादिक्रमेणैव कानु चर्याक्रमेण वा ॥ आजन्मचरितं विश्वो नित्यं नैमित्तिकं
स्मरेत् ॥ हासितं भाषितं तस्य गतिं पावच्छ्रु चेष्टितं ॥ तत्सर्वं चिंतयेद्धिमान् एकांते तन्मनाः पा
॥५९॥ तस्याः सौकर्यसिद्ध्यर्थं श्रीमद्भागवतस्य सर्गैश्चैकं व्याचष्टे ॥ तथा पा ॥ श्राम्भिषिक्ते
तु कांकुतस्थे धर्मेणाविदितात्मनि ॥ अयनीतपातिशापूर्णा पौराणां हर्षवर्द्धिनी ॥ ६० ॥
तस्यां राजन्यां बुद्धायां प्रातर्नृपतिबोधकाः ॥ वंदिनः समुपातिष्ठन् सौम्या नृपतिवेश्मनि

स्त्वः प्रजापति सम्मोहसि ५२ क्षमालपृथिवीतुल्या तेजसा भास्कर ॥ भ्रमः शिरास्ते वायुना तुल्या गांभीर्यं समुद्धेरिव ५३

च पूर्वकं पापया २

राम ॥३०॥

१५८ ततस्ताः कठिनः सर्वे किन्नारा उव स्मितोदिताः गुष्पवृन्दे पतितं वीरं पावकं सम्प्रहर्षिता ॥ २५० वीर सौम्य प्रवृद्धस्य स्वकौशल्या प्रीतिवर्द्धन ॥ जगाद सर्वं स्वपिति त्वपि सम्प्रनराधिप ॥ २५१ विक्रमस्ते यथा विस्मे रूपं चैव मविनोसि वं श्रावृः स्यन्तस्तुष्यागुरवं दृष्टोमस्य नमोहर्ष ॥ नैहशा पार्थिवाः पूर्वं भवितारो नराधिप ॥ २५७ ॥ पथात्म मसि दुर्दुर्षी धर्मवित्सः प्रजाहित ॥ नत्वां जहाति कीर्तिश्च बलाहिश्च पुरुष र्षभ ॥ २५५ ॥ श्रीश्च धर्मश्च काकुत्स्थ त्वपि नित्यं प्रतिष्ठितौ ॥ एताश्चान्याश्च मधुरा वंदिभिः परिकीर्तिताः ॥ २५४ ॥ सूतास्त्वसंस्तवैर्दिव्यैर्बोधयं स्मराघवं ॥ स्तुतिभिः स्तूयमानाभिः प्रत्यबुध्यत राघवः ॥ २५९ ॥

त्ति ९

स्त

राम ॥३०॥

सततहीतापसपनंपांडुराज्ञस्तुतात्कुरां उक्तस्थौनामस्रपनाद्ध रिनीरापत्पागोयथापर नमुन्यिवंस
हात्म्यानंप्रस्ताः प्रांजलयोनराः शालिलंमाजनैः ॥ शुभ्रैरूपनस्युः सहस्वसा ॥ ॥ कृत्वोदकंश्राद्धविर्म्
त्वाकालेहुतहुताशनाः ॥ देवागारंजगामाथपुरायमिक्ष्वाकुसेवितं ॥ ६० ॥ तत्रदेवान्पितॄंश्चैवप्रा
नचैपित्वायथाविधि ॥ यात्रकदांतरामोनिजंगामजनैर्वृत ॥ ६१ ॥ उपनस्युर्महात्मानोमंत्रिणः
सपुरोहिता ॥ वसिष्ठप्रमुखाः सर्वेदीप्यमानाद्भवास्नप ॥ ६२ ॥ वानिपाश्चमहात्मानोनानानत्रपदे
श्वरा ॥ रामस्योपाविशन्पार्श्वेभ्रातृस्यैवपयामरा ॥ ६३ ॥ मातोल साराणश्चान्मभनुघ्नश्चमहा ॥

यथाः उपासांचक्रिरे हृष्टा वेदास्त्रिपथगाध्वं ॥ ६४ ॥ यानाः प्रांजलयो भूत्वा किंकरा मुदितानना ॥
मुदितानामपार्श्वस्था बहवः समुपासते ॥ ६५ ॥ वानराश्च महावीर्या विंशतिः कामरूपिणः
सुग्रीवप्रमुखा राममुपासन्ते महौजसः ॥ ६६ ॥ विभीषणाश्चरात्मा मंत्रिभिः चतुर्भिः परीवारितः उपास्ते
महात्मानं धनेशमिव गुह्यकाः ॥ ६७ ॥ यथा निगमवृद्धाश्च कुलीना पेचमानवाः शिरसावंद्य राजा
नमुपासंते विचक्षणाः ॥ ६८ ॥ तथा पार्थिवा राजा भिर्मभिः र्ऋषिभिर्वीरैः ॥ राजभिस्च महाविर्यै
वीनरैश्च समन्वितैः ॥ ६९ ॥ यथा देवेश्वरो नित्यमृषिभिः समुपास्यते ॥ अधिकस्तेन रूपेण रामः शालो

[illegible] द्विरो वने ॥ २७ ॥ तेषां समुपविष्टानां जाताः सुमधुराः कथाः ॥ कथ्यं मे

धर्मसंसक्ताः पुराणाजन्म महात्मभिः ॥ ७१ ॥ २५ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये उत्तरकांडे मन्व

न्तरेशः सर्गः ॥ ३७ ॥ एवं विधानैर्मे भगवन्मनं नेत्रवक्त्र त्रिमस्यान्मनसोनुरागः ॥ सर्वसाध्यः सकलै

प्रपन्नभक्तिः परा सा पाक्षाधनं नन्न ॥ ७२ ॥ भक्तिः पा सर्वसुपन्नसाध्या हेविपापाया खलु प्रेमल

क्षणा ॥ तस्याः स्वरूपं प्रवदामि सांगं ससाधनं सौख्यमादेवं च ॥ ७३ ॥ प्रेमा परा प्रीतिरतीतिलो

केनापान्यभेकानिबद्धं निसंतं ॥ पंचांगयुक्तं हारसह्रपिस्ती सामा वामिधासेवनं दंगहीना ॥ ७४ ॥

॥ श्रीसिवनामामृतं ॥

नस्त्वं शृंगारमुख्या हि मुख्या वीरादयो गौणास्सामिधांस्युः ॥ अन्तोस्तु से व्याप्य माहिपंचवपृथग्ज
नैः ॥ सप्रतिषेवणीयाः ॥ ७५ ॥ शृंगाररसव्यवात्सल्लदास्यशांतामिधारसाः ॥ पूर्णानित्यं हि लोके
षु नृणां सत्ताजनैयुक्ताः ॥ ७६ ॥ अनेनवीरकरुणहास्यरौद्रभयानकाः ॥ वीभत्सश्चाद्भुतश्चैव पृ
थग्जानप्रदास्मृताः ॥ ७७ ॥ सुनीतावद्भुगवत्तत्रूपाःसहरूपमेवोच्यते ८ भावेरसा ॥ सहैवापलब्धा
नंदीभगवतोनि ॥ ७८ ॥ श्रीमद्भागवतेच ॥ मल्लानामशनिर्नृणांनरवरः स्त्रीणांस्मरोमूर्तिमा
न् गोपानांस्वजनोसतांक्षितिभुजांशास्तास्वपित्रोःशिशुः ॥ मृत्युर्भोजपतेर्विराड्विदुषांतत्त्वं

राम ॥३२॥

परंयोगिनां वृत्तीनां पादने निविद्धितोगांगतः साम्रजः ॥ ७२ ॥ तस्य लक्षणं चोक्तं भरतेन ॥ वि
भावैरनुभावैश्च सात्विकैर्व्यभिचारिभिः ॥ स्वादत्वं नीयमानोसौ स्थायीभावो रसः स्मृतः ॥ ७
३ ॥ शृंगारलंबनोद्दीपनभेदेनोक्तो द्विधा विभावोपि महामुनिभिः ॥ द्विधा तथालंबनमाश्रमनंतित
दाश्रयं तद्विषयं च संमतः ॥ ७४ ॥ तदाश्रयालंबनमेवमस्मात्पेक्षपेत्तामरस्वसर्वानुमानतः ॥ ते
षां प्रपन्नेना रसस्य साध्यो येन वसिद्धार्थजनुर्जनं स्यात् ॥ ७५ ॥ शृंगारालंबनं विषयमत्र गुणाधिवा
सः ॥ प्रेमास्पदश्च भगवान्परमात्मरूपः ॥ तस्याप्यनेकवपुषो व्रजजन्मकर्मनामानि संततपरिणामगुणा

स्ववशात्॥५२॥ नारायणादिपात्रप्रधानस्य पुंसोपघात्यं वंनगुणावारितनिषेधेन दोषाः॥ आपत्तपापिरावि
भाववत्पाप्रसक्तः॥ कस्मिंश्चिद्द्रव्यनगुणो विषमं निमित्ताः५३॥ तस्मात्मनाध्यासिताहृतिम वानु
रागाः॥ सौलभ्यकां त्तनयास्तु विवर्द्धमानाः॥ आकर्षयंति भावेनमनुग्रहाद्धिं भावार्जितैरद्ध
मज्जनैः स्ववशं नयंति॥५४॥ संबंधरागगोरि विवर्द्धमानो भवेद्दानद्दिशतेयमयुक्ताः॥ उद्दीपनात्
स्य नदाक्षिभावः शनैस्तदन्यासपदं नयंति॥५५॥ प्रत्यहदर्शनांचेत्रस्वप्रवृत्त्यादिदेशनं॥ नद्य
शः॥ स्ववशां चैव गानवातागुणाभ्युति॥५६॥ गूजाश्रवदर्शनं चैव भाषणाभ्यासादि दोनं॥ नद्दे

ष्याचंद्रहर्म्यादिविस्त्रालंकारदर्शनं ॥ ५७ ॥ मेहंद्रधनुपाणांदूतउत्तोय दर्शनं ॥ वाटिकादर्शनं दिव्यं
गंधवापुनिषेवणं ॥ ५८ ॥ उपभुक्तोपभोग्यादितदीपप्रियदर्शनं ॥ तत्कालतद्रूपावस्थाकैशोर्य्य
धनुर्दर्शनं ॥ ५९ ॥ मधांह्नचिंतनाचैवस्वैकांतस्थितिरेव च ॥ साम्राज्यदर्शनं चैव तद्विरोध्यनुदर्श
नं ॥ ६० ॥ तस्याधुदीपनेष्वापो भावो हृदि विवर्द्धते ॥ तदानुभूयतेल्लोकेत्नुभावः किंपद्वयः ॥ ६१ ॥ त
त्पापाम्रवणां नित्यं तद्गुणाद्यनुकीर्त्तनं ॥ मदीपैःसंगभोनित्यं कलहं तद्विरोधिभिः ॥ ६२ ॥ देहगे
हाधनाशक्तिः ॥ प्रा प्राणानुचिंतनं तदर्थे कर्मकारणां तद्वताद्यनुपालनं ॥ ६३ ॥ मदीयपत्नीर्थपात्रा

त्र १

दिकाराणं चित्रदर्शनं । एकान्ते चिंतनं नित्यं तन्नामाद्यनुकीर्तनं ॥ ६४ ॥ निर्लज्जस्तत्पराधीन एव मेवा
नुभाववान् वसन्त्यन्यधीनत्वस्य देशे तु चेष्टया पुं ॥ ६५ ॥ एवं सञ्जायते नित्यमनुरागभावांकुरो जनः
रसस्य परिपाके च कस्मात्तस्य समागमे ॥ उद्दीपनादिसंयोगे जायते सात्त्विका स्मृतौ ॥ ६६ ॥ स्तंभश्च
प्रलयश्चैव रोमांचः स्वेद एव च ॥ वैवर्ण्यं वेपथुश्चाश्रु वैस्वर्यं चेति सात्त्विकाः ॥ ६७ ॥ नेत्रे नेलव
रोमस्य भावादीत्यपनीयते ॥ कदाचित्तु तथोत्स्वेस्तनजाकपोगतः ॥ ६८ ॥ विसिद्धतेन ह्यमी
भावाय प्रोक्ता व्यभिचारिणः । निर्वेदो न कदाचित्स्यात्कदाचित्तु ग्लानिता भवेत् ॥ काक्वापि सम्मा

सं

पानिस्वसमाप्यजडतातथा ॥ ७० ॥ कदाचिदुर्लभमापाप्ति हर्षे दन्यं तयोगतः ॥ चिंताख्यमेष्यंगभिलाषादि
गर्विताक्वापिवाभवेत ॥ ७१ ॥ स्मृतिः क्वापि समापाभाराणं क्वापि वा भवेत ॥ मरः स्वप्नाधनि दूचक्षव
बोधाधता जिंतं ॥ ७२ ॥ अप स्मृतिस्तपामो होसनिः ॥ तस्पमेववा ॥ वगम्तकौ वाहिन्यत्वव्याधि
हन्मादरववा ॥ ७३ ॥ विषादश्च तथौत्सुक्यं चापलं क्वापि वा भवेत ॥ पूर्वरागे वियोगे वा विषपालव
नंविना ॥ मनोभंगादि दुःखेन दशा भागो विमिश्रिते ॥ ७४ ॥ चिंतार्तिर्जागरोद्वेगस्तानवं मलिनांगता प्र
लापो व्याधिरुन्मादो मोहो मृत्युर्दशा दश ॥ ७५ ॥ उदाहरणमेतेषां तत्र कुर्यात् सुकीर्तितं ॥ नात्र वक्तव्य

नाशो र्थः प्राप्यमन्यात्ज्ञापनेसमं ॥१८॥ अथासंदेहपरीलेन ग्रंथविस्तारभीरुभिः ॥ नाममात्रं विगएपा
त्रमुख्यमेदानिरूप्यते ॥१७॥ एभिस्त्रिभिः संभिश्रारति: स्यात्स्यापितीपदि ॥ साप्रमलदाराम
क्षिाख्येनोपवर्ण्यते ॥१८॥ सात्रिस्त्रिविधा प्रोक्ता पूर्वाभाधारणिमता ॥ समंजसा द्वितीया
स्यात्तृतीयाख्या हतिप्रकाः ॥२०॥ विषयपालंवनस्पैव नसुखापेक्षात्नतिपका ॥ उन्नरेनामता
सा प्राप्यसंवर्ण्यतेवुधैः ॥२१॥ नतनुगाश्रकमनेजैनस्यपाप्राक्तनोपाधिचिह्नवंनेवा ॥ संस्का
रजाद्युमिवाप्यंगीयाकरात्मकस्मात् हरुधारिरीसा ॥२२॥ स्वपंमवेनशांनजननस्पशांतिदेस
वस्मिन्सरवेकतनाम्यर्थोयत्रसान्द्रथमानुसा ॥ उभयत्रसुखापेक्षायत्रस्यात्साद्वितीयका ॥२३॥

स्यदासं स्वपमेव चस्यात्त ॥ सत्तु सावित्वं स्वपमभ्युदेति वात्सल्यभावस्यानुवत्सलत्वं ॥ २३ ॥ म्रगा
रिकस्यापि नयाराति स्या दन्येनु भावा विभज्यं मिन्न दृन् ॥ पेस्थापिन स्तेषु राज्ञि क्रमन्त्वाक्रमादसीयं
विहितो विभागः ॥ २४ ॥ संयोगभावे विहितं सत्वं वियोगमेतस्य विपर्ययं ॥ प्राज्ञ प्राचेतसा शुक्रम
हाप्रभावेः सर्वां न्यथो चितमुदाहृतं ष्ये ॥ २५ ॥ नवशां जासे विषयालंबनं श्रीरामः ॥ क्लिन्नपालं व
मभग त्यादिमहर्षयो भक्ताः ॥ तत्रागस्त्य वाक्येन भक्तानुभावः श्रीमद्रामायणो दर्शितः ॥ राजा सर्व
स्य लोकस्य धर्मचारी महाप्पः ॥ पूजनीयश्च मान्यश्च भवान्प्राप्तः प्रियातिथिः ॥ २७ ॥ एवमुक्त्वा

राम
॥३६॥

दा४

फलैर्मूलैःपुष्पैश्चान्यैश्चराघवंपूजयित्वाययथाकांमंनन्नागस्त्पलमवृनीन॥२०॥रम्यारण्यकांडे
त्वंहिनारायणःश्रीमांस्त्वपिसर्वंप्रतिष्ठितं॥त्वंप्रभुःसर्वभूतानांपुरुषस्त्वंसनातनः॥२॥रस्युतरकां
डे॥विषपालंवनस्यानुभावस्तुऐश्वर्यंगोपननारनमाख्यकंनोदहृतं॥दास्यामसेविषपालंवनश्री
रामः॥स्वाम्नपालंवनंहनुमदादपोदासः॥मानुभावस्तुहनुमहाकौनक्तोमद्गमायपगोदर्शीतः॥ज
पयेतिवलोरामोलत्तराश्चमहावलः॥राजाजपतिसुग्रीवोरावणेनाभिपालितः॥२१॥दासोहं
कोशलेंद्रस्यरामस्याक्लिष्टकर्मणः॥हनूमाञ्छत्रुसैन्यानांनिहंताभारतात्मजः॥२०॥नराव

राम
॥३६॥

रामस्तत्त्वं मे पुदेहत्रिति बलं मेवेश ॥ शिलाभिश्च प्रहारैः पादपैश्च समंततः ॥ १० ॥ अद्यापि त्वा पु-
रीं लंकामभिवाधचैमेथिलीं ॥ समर्हसथीं गमिष्यामि मिमिषंतां सर्वरक्षसां ॥ १२ ॥ इति सुंदरका-
ण्डे पृष्टेपितथैव द्रष्टव्यः ॥ विषपालं वनस्यानुभावस्तु दास्यस्तवनं यथा ॥ श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं यथा-
वदभिभाषितं ॥ रामः प्रीतिसमायुक्तो वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ १३ ॥ कृतं हनुमता कार्यं सुमहद्भुवि दु-
र्लभं मनसापि यदन्येन न शक्यं धरणीतले ॥ १४ ॥ नहि तं परिपश्यामि यस्तरेत महार्णवं ॥ अन्यत्र गरुडा-
द्वायोरन्यत्र च हनूमतः ॥ १५ ॥ देवदानवयक्षाणां गंधर्वोरगरक्षसां ॥ अप्रधृष्यां पुरीं लंकां रावणेन ता-

वा३

५० ॥ २७ ॥

स्यात्समं ॥ २६ ॥ सुविषः सत्वमात्मिन्यजीवन्मुक्तो नाम निःक्रमेत् । को विमोक्षुदाधर्म्माराद्वैश्चसदा-
तं ॥ २७ ॥ यो विधेयवलासंपन्नो न समः स्या दन्तमनः स्थितिकार्य्ये ह तु मनता सज्जीव स्य कृत्तं महत्त
एवं विधायस्ववलं समद्दृशां विक्रमं स्य च ॥ २८ ॥ यो हि भक्त्यो नियुक्तः सम्यक्त्वीकर्मणि दुःकरे कुर्य्या-
त्तदनुरागेणान्त माहुः पुरुषोत्तमं ॥ २९ ॥ यो नियुक्तः परं कार्य्ये [illegible] न कुर्य्यान्नृपतेः प्रियं भक्त्यो यु-
क्तः समर्थश्च तमाहुर्मध्यमं नरं ॥ ३० ॥ नियुक्तो नृपतेः कार्य्ये न कुर्य्याद्यः समाहितः । भक्त्यो युक्तः सम-
र्थश्च तमाहुः पुरुषाधमं ॥ ३१ ॥ नित्ययोगं नियुक्तेन कृतं कार्यं हन्तमता । न चात्मा लघुतां नीतः सुस्ती

एम ॥ २७ ॥

कश्चापि नोधिगतः॥२॥ अहं चाप्यनुवंशश्च लक्ष्मणश्च महाबलः॥ वैदेह्यादर्शनेनाघ धर्मज्ञः परित्राता
॥३॥ अहं तु मम सीतायामनो भूपः प्रकर्षति॥ पदिहास्यप्रिपाख्यानुर्णकुर्मि सहृद्यं प्रियं॥४॥ एष सर्वे
स्व भूतो मे पारिख्वं गोहनूमतः॥ सपाकालमिमं प्राप्य दत्तश्चास्मि महात्मना॥५॥ उक्त्वा
प्रीति हृष्टांगो रामस्तं परिषस्वजे॥ हनूमंतं कृतात्मानं कृतकार्यमुपागतं॥६॥ इतियदुकांडे
पनस्मस्मै वहद्गीकरागां यथाश्रु एच्छ तत्तदा सोदधिराभाष्यश्यं मुनिं॥ प्रांजलिर्विनयोपेत
उदमाहवचोर्थवत्॥७॥ अनुलंबलमेनहैवालिनो रावणस्य च॥ नत्वेनाम्यां हनुमता समं तित्ति

मतिर्मम ॥ ॥ सोयं यद्दास्यं वत्संद्धेयं प्राज्ञमानपसाधनं । विक्रमश्च प्रभावश्च हनूमति कृतालयाः ॥ दृष्ट्वैव सागरं वीर्यस्य सीदंतीं कपिवाहिनीं । समाश्वास्य महाबाहुर्योजनानां शतं प्लुतः ॥ ३० ॥ धर्षयित्वा पुरीं लंकां रावणांतःपुरं तदा । दृष्टा संभाषिता चापि सीता ह्याश्वासिता तथा ॥ ३१ ॥ सेनाग्रगा मंत्रिसुताः किंकरा रावणात्मजः । एते हनुमता तत्र एकेन विनिपातिताः ॥ ३२ ॥ भूयो बंधाद्विमुक्तेन भाषयित्वा दशाननं । लंकां भस्मीकृता येन पावकेनेव मेदिनी ॥ ३३ ॥ न कालस्य न शक्रस्य न विष्णोर्वित्तपस्य च । कर्माणि तानि श्रूयंते यानि युद्धे हनूमतः ॥ ३४ ॥ एतस्य बाहुवीर्येण

लंकां सीतां च लक्ष्मणं ॥ प्राप्त्राम प्राज्य पश्चैव राज्यं मित्राणि बांधवाः ॥ ५ ॥ हनूमानथ दृष्ट्वैनं स्याद्दू
नराधिपतेः सखा ॥ प्रवृत्तिमपि को वेत्तुं जानक्याः शक्तिमान्भवेत् ॥ ६ ॥ इत्युत्तरकांडे पुनरागमेपि
ए कैकस्योपकारस्य प्राणान्दास्यामि नेकपे ॥ शेषस्येहोपकाराणां भवाम ऋणिनो वयं ॥ ७ ॥
मदंगे जीर्णतां यातु यत्त्वयोपकृतं कपे ॥ नरः प्रत्युपकाराणामापत्स्वायाति पात्रतां ॥ ८ ॥ इत्युत्तरकां
डे सख्यासि विषपालं वनं श्रीरामः ॥ आत्मपालं वनं सुग्रीवादयः सखायः ॥ तत्र पास्यतानुरा
गेस मत्वं ॥ अमपोविंषपत्वमस्मपाताक्ष्यपत्वं चोत्तपूर्णासख्यं ॥ तत्र विषपालत्वं वनानुमानो यथा

परितुष्टस्तु सुग्रीवस्तेन वाक्येन हर्षितः ॥ लक्ष्मणस्याग्रजं शूरमिदं वचनमब्रवीत् ॥१९॥ सर्वथाहं
मनुग्राह्यो देवतानामसंशयः ॥ उपपन्नो गुणोपेतः ॥ सखा यस्य भवान्मम ॥२०॥ शक्यं खलु भ
वेद्राम सहायेन त्वयानघ ॥ सुरराज्यमपि प्राप्तुं स्वराज्यं किमुत प्रभो ॥२१॥ सोऽहं सभाज्यो बन्धू
नां सुहृदां चैव राघव ॥ यस्याग्निसाक्षिकं मित्रं लब्धं राघववंशजं ॥२२॥ अहमप्यनुरूपस्ते वय
स्यो ज्ञास्यसे शनैः ॥ न तु वक्तुं समर्थोऽहं स्वयमात्मगतान्गुणान् ॥२३॥ महात्मनां तु भूयिष्ठं त्वद्वि
धानां कृतात्मनां ॥ निश्चला भवति प्रीतिर्धैर्यमात्मवतां वर ॥२४॥ रजतं वा सुवर्णं वा शु

भाभ्यामरणानि च ॥ अविमन्तानिसाध्य नामग्रागंक्तिनिसाध्यव ॥ २५ ॥ आस्तो वापि दरिद्रो वा दुःखित नः
सुखितो पि वा ॥ निर्दोषश्च सदोषश्च वपस्य पमागति: ॥ २६ ॥ धनत्यागः सुखत्यागो देहत्यागो
पि वा न घवपस्यार्थे पूर्वं नि ते मे हं दृष्वा न पाविधं ॥ २७ ॥ न न पेत्य प्रवीद्रामः सुग्रीवं प्रिपश्यं न ॥
क्षणात्स्यागतनो ल द्रुस्या वा सवस्ये वधीमन ॥ २८ ॥ विषपालं बनस्यानुभावोपथा ॥ त्वं पस्यो सिह
धो मे एकं दुःखं सुखं च नौ ॥ सुग्रीवं राघवो वाक्यमित्युवाच प्रहृष्टवत् ॥ २९ ॥ किं किं धापा न
सर्वं भाता मन्नानमवीनि भात्तोप भाः मद्दिधावापितुः प्रत्ना ॥ सहृदो वा म वद्विधा ॥ ३० ॥ अनिपु

इति

इकां ३ ॥ अथ तस्मिन्निमित्तानि दृष्ट्वा लक्ष्मणपूर्वजः सुग्रीवं संपरिष्वज्य रामो वचनमब्रवीत् ॥ ३
१ ॥ असंमंत्र्य मया सार्द्धं तदिदं साहसं कृतं ॥ एवं साहसयुक्तानि न कुर्वंति जनेश्वराः ॥ ३२ ॥ संशय
स्थाप्य मां चेदं वलं च सविभीषणं ॥ कष्टं कृतमिदं वीर साहसं साहसप्रिय ॥ ३३ ॥ इदानीं
मा कृथा वीर एवंविधमरिंदम ॥ त्वयि किंचित्समापन्ने किं कार्यं सीतया मम ॥ ३४ ॥ भ
रतेन महाबाहो लक्ष्मणेन यवीयसा ॥ शत्रुघ्नेन च शत्रुघ्न स्वशरीरेण वा पुनः ॥ ३५ ॥ त्वयि चा
नागते पूर्वमिति मे निश्चिता मातिः ॥ जानतश्चापि ते वीर्यं महेंद्रवरुणोपमं ॥ ३६ ॥ हत्वा

राम
॥ ८० ॥

संगावतां पुद्धेमपत्रबलवाहनं ॥ अभिषिच्य च लंकायां विभीषणमपापिच ॥ ७ ॥ मारजे राज्यमारोप्य
स्वदेहे महावल नमेवं बादिनां सुग्रीवः प्रत्यभाषत ॥ ८ ॥ तवभार्यापहर्तारं हत्वा राघव रावणं
मय पामिकयंवी राजानं चाक्रमम आत्मनः ॥ ९ ॥ अतिपुष्टकांडे ॥ वाल्मल्परेसे आम्रपालं वनं श्रीदश
रथ ॥ विषपालं वने श्रीरामः ॥ आम्रपालं वन पूर्णरागा ॥ पुगल्मारातिभूत्व ॥ विषपालं वने पीतिपेवं
पूर्णान्वमेकत्रैव बद्धपते ॥ अन्यत्रानुपित्रे ॥ समंजसारान ॥ पुत्रादिषुसमाभासएव ॥ अवणादीनां का
दाचित्वं ॥ तत्रा आम्रपालं वनस्यानु भावो यथा ॥ नचक्कुत्वा राजशार्दूलो विश्वामित्रस्य भाषितं ॥ सु

३०
॥८२॥

कृतेमिवनिःसंज्ञःसंज्ञावानिदमब्रवीत् ॥ ७९ ॥ तथोउग्रवर्षीमेरामोराजीवलोचनः नयुद्धेयोग्य
तामस्यपश्यामिसहायैर्हि ॥ ८० ॥ उपमर्देहिसौमित्रेनापश्याहंप्रतिरिपुंवलं ॥ अनपाश्रहितोगत्वा
योद्धाहंतेनिशाचरैः ॥ ८१ ॥ अमरत्वाश्चविक्रांतानामन्त्राभेह्यविशारदा ॥ योग्यात्नोगगौयोद्धुंन
त्वमेनेनुमन्यसि ॥ ८२ ॥ अहमेवधनुःपाणिर्गोप्तासमरमूर्द्धनि ॥ यावत्प्राणान्धरिष्यामितावद्यो ॥
त्स्येनिशाचरैः ॥ ८३ ॥ निर्विघ्नाव्रतचर्य्यासाभविष्यतितवाहिता ॥ अहंतत्रागमिष्यामिनरामं
नेनुमन्यसि ॥ ८४ ॥ वालोह्यकृतविद्यश्चनचवेत्तिवलावलं ॥ नचास्त्रबलसंयुक्तोनचयुद्धवि

राम
॥८५॥

रिविरूपिणी ५८ तपास्सराजर्षिसंतोभिकामपासमेपिवानुजमाज्ञकन्यया अनीवासमःसुश्रु
मेमुदान्वितोविभुःक्षिपाविस्रिवामाश्वरः ५७ इतिबालकांडे अस्यैवपरिपाकार्थेमनसोः
जकारगणः आतंत्र्यासंवुकेर्निसंव्याख्याद्दैर्मनीषिभिः ५९ तेलोकानामहाकल्याणादि
भगुणाउक्ताश्चश्रीमदूमापरागेअयोध्याकांडे प्रथमतःसर्गत्रयेराजादशथायाराज्ञेनामानु
तकुलेभानेमतदानघः शत्रुघ्नोपिस्वशत्रुघ्नोमितःप्रीतिपुरस्कृतः ११ ५९ सततंमेवसद्भ्रा
त्रामामत्कामस्कृतः मातुलेनाश्वपतिनापुत्रस्नेहमलालितः ३६० ततापिमिवसंतो

गोतर्षभारोचकामनः भ्रातरो समरत्नां वीरो वृद्धं दस्यार्थं नृपं ॥ ८१ ॥ राजा पितामहो मे जा ॥ स सर्वेः प्रोषि
तो स्तुतो ॥ उभा भा नधातु घ्नामे वृद्धवरुणां मो ॥ ८२ ॥ स वं एव तु तस्य च्याव स्वत्वात् पुरुषर्षभः ॥ स्वर्गलि
द्विनिवृत्ता स्वत्वा उत्तवाहत ॥ ८३ ॥ तेषाम पिमहा तेजा रामो रातिका ॥ पितुः ॥ स वं भूरिव भूतानां बभूव
गुणवत्तर ॥ ८४ ॥ स हि देवै रुदीर्णस्य रावणस्य वधार्थिभिः ॥ अर्थितो मानुषे लोके जज्ञे विष्णुः स
नातनः ॥ ८५ ॥ कौशल्या शुशुभे तेन ॥ पुत्रेणामिततेजसा ॥ यथा वरेण देवानामदितिर्वज्रपाणिना
॥ ८६ ॥ सहि विर्यो पपन्नश्च पवाननसूयकः ॥ भूमावनुपमः सूनुर्गुणैर्दशरथोपमः ॥ ८७ ॥ स तु नित्यं

प्रशांतात्मा मृदुपूर्वं च भाषते ॥ उच्यमानोपि परुषं नोत्तरं प्रतिपद्यते ॥ ६८ ॥ कथंचिदुपकारेण कृते
नैकेन तुष्यति ॥ न स्मरत्यपकाराणां शतमप्यात्मवत्तया ॥ ६९ ॥ शीलवृद्धैर्ज्ञानवृद्धैर्वयोवृद्धैश्च स
ज्जनैः ॥ कथयन्नास्त वै नित्यमस्त्रयोग्यांतरेष्वपि ॥ ७० ॥ बुद्धिमान्मधुराभाषी पूर्वभाषी प्रियंवदः
वीर्यवान्न च वीर्येण महता स्वेन विस्मितः ॥ ७१ ॥ न चानृतकथो विद्वान्वृद्धानां प्रतिपूजकः ॥ अनु
रक्तः प्रजाभिश्च प्रजाश्चाप्यनुरज्यते ॥ ७२ ॥ सानुक्रोशो जितक्रोधो ब्राह्मणप्रतिपूजकः दीना
नुकंपी धर्मज्ञो नित्यं प्रग्रहवाञ्छुचिः ॥ ७३ ॥ कुलोचितमतिः क्षात्रं स्वधर्मं बहु मन्यते ॥ मन्यते परया

राम

॥५५॥

५० म० बृ०

कीर्त्तीमान्स्वर्गफलंनरः॥७४॥माम्मेधपासिपरो त्रिनविहृद्गुकपाहचिः॥उत्तरोत्तरगुक्तोचवक्तावा
नस्पतिर्पया॥७५॥स्मरोगात्तहृणोवाग्मीवपष्मान्देशकालविन॥लोकेयुहपसारज्ञःसाधुरको
विनिर्मितः॥७६॥सनुभ्रष्टेजुणापुक्तःप्रजानांपापिर्वात्मजः॥वाह्यश्चाउवप्राणोवम्हवगुणान्
प्रियः॥७७॥सभ्यविद्यावृत्तलोलोपघावत्संगवेदविन॥उच्चैस्तेचपितुःमत्रष्टोवम्हवमनागत्र
जः॥७८॥कल्याणाभिजनःसाधुरदोनःसत्यवागजः॥वृद्धोपिविनीतश्चद्विजैकुमार्यदर्शिभिः
॥७९॥धर्मकामार्थतत्त्वज्ञःस्मातिमानतिमानवान॥लोकिकेसमपाचारकृतकल्पोविशारदः॥८०॥

राम

॥५५॥

रनिभृतः संवृताकारो गुप्तमंत्रः सहायवान् ॥ अमोघक्रोधहर्षश्च त्यागसंयमकालवित् ॥ १९ ॥ दृ
ढभक्तिः स्थिरप्रज्ञो नासद्ग्राही न दुर्वचः ॥ निस्तंद्रिरप्रमत्तश्च स्वदोषपरदोषवित् ॥ २० ॥ शास्त्रज्ञस्य
कृतज्ञस्य पुरुषांतरकोविदः ॥ यः प्रग्रहानुग्रहयोर्यथान्यायं विचक्षणः ॥ २१ ॥ सत्संग्रहप्रग्रहो
स्थानविन्निग्रहस्य च ॥ आयकर्मण्युपायज्ञः संदृष्टव्ययकर्मवित् ॥ २२ ॥ श्रैष्ठ्यं शास्त्रसमूहेषु
प्राप्तो व्यामिश्रकेषु च ॥ अर्थधर्मौ च संगृह्य सुखतंत्रो न चालसः ॥ २३ ॥ वैहारिकाणां शिल्पानां वि
ज्ञातार्थविभागवित् ॥ आरोहे विनये चैव युक्तो वारणवाजिनां ॥ २४ ॥ धनुर्वेदविदां श्रेष्ठो लोके

तिरथसंमतः॥ अभियाताप्रहर्ताचसेनानयविशारदः॥२७॥ अप्रधृष्यश्चसंग्रामेक्रुद्धैरपिसुरा
सुरैः॥ अनसूयोजितक्रोधोनदृप्तोनचमत्सरी॥२८॥ नचावमंताभूतानांनचकालवशानुगः॥ ए
वंश्रेष्ठैर्गुणैर्युक्तःप्रजानांपार्थिवात्मजः॥२९॥ संमतस्त्रिषुलोकेषुवसुधायाःक्षमागुणैः॥
बुद्ध्याबृहस्पतेस्तुल्योवीर्येचापिशचीपतेः॥३०॥ तथासर्वप्रजाकांतैःप्रीतिसंजननैःपितुः॥
गुणैर्विरुरुचेरामोदीप्तःसूर्यइवांशुभिः॥३१॥ तमेवंवृत्तसंपन्नमप्रधृष्यपराक्रमं॥ लोकनाथो
पमंनाथमकामयतमेदिनी॥३२॥ एतैस्तुबहुभिर्युक्तंगुणैरनुपमैःसुतं॥ दृष्ट्वादशरथोराजाचक्रे

स्थितं पानपः ॥ १३ ॥ अथ राज्ञो बभूवैवं वृद्धस्य चिरजीविनः ॥ प्रीतिरेषा कथं रामो राजा स्यान्मयि जीव
ति ॥ १४ ॥ एषा ह्यस्य परा प्रीतिर्हृदि संपरिवर्त्तते ॥ कदा नाम सुतं द्रक्ष्याम्यभिषिक्तमहं प्रियं ॥ १५ ॥
वृद्धिकामो हि लोकस्य सर्वभूतानुकंपनः ॥ मत्तः प्रियतरो लोके पर्जन्य इव वृष्टिमान् ॥ १६ ॥ यमश
क्रसमो वीर्ये बृहस्पतिसमो मतौ ॥ महीधरसमो धृत्यां मत्तश्च गुणवत्तरः ॥ १७ ॥ महीमहमिमां
कृत्स्नामधितिष्ठंतमात्मजं ॥ अनेन वयसा दृष्ट्वा यथा स्वर्गमवाप्नुयां ॥ १८ ॥ इत्येवं विविधैस्तैस्तैर
न्यपार्थिवदुर्लभैः ॥ शिष्टैरपरिमेयैश्च लोके लोकोत्तरैर्गुणैः ॥ १९ ॥ तं समीक्ष्य तदा राजा युक्तं

समुदितेगुरौतः॥ निश्चित्यसचिवैसार्द्धंपुत्रराजममन्यत॥ ५०॥ दिव्यंनारितोममौ वघोरमुत्पानजंभ
यं॥ संवचनैर्धर्मैर्धावीशरीरोवात्मनोजरां॥ ५१॥ पुरांचंद्राननस्याधशोकायनुदमानजः लोकेराम
स्यवुवुधेसंप्रियत्वंमहात्मनः॥ ५२॥ स्त्रिमनस्त्वप्रजानांचक्षेपसेचप्रियेणाच॥ प्राप्तकालेसधर्मात्माभ
न्नात्वरितवान्नृपः॥ ५३॥ नानानगरवास्तव्यान्पृथग्जानपदानपि॥ समानिनायमेदिन्यांप्र धानान्पृ
थिवीपतीन्॥ ५४॥ नान्वे श्मनानाभरणैर्यथार्हंप्रतिपूजितान्॥ ददर्शालंकृतोराजाप्रजापतिरिवप्रजाः॥
॥५५॥ ननुकेकयराजानंजनकंवानराधिपः॥ त्वरयाचानयामासपश्चात्तौश्रोष्यतःप्रियं॥ अथोपवि

थेन्द्रपतीन नस्मिन्सपुरोदमे॥ ततः प्रवि वष्टः शेषा राजानो लोकसंमताः॥ ७॥ अथ राज्ञा वितीर्णेषु
विविधेष्वासनेषु च राजानमेवाभिमुखा निषेदुर्निपतान्नृपाः॥ २॥ स लब्धमानैर्विनयान्वितैर्नृपैः पु
रालयैर्जानपदैश्च मानवैः उपोपविष्टैर्नृपतिर्वृतो बभौ सहस्रचक्षुर्भगवानिवामरैः॥ ७९॥ ५१
इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये अयोध्याकांडे प्रथमः सर्गः॥ १॥ ततः परिषदं सर्वामामं
त्र्य वसुधाधिपः॥ हितमुद्धर्षणं चैवमुवाच प्रथितं वचः॥ ७१०॥ दुंदुभिस्वनकल्पेन गंभीरे
णानुपतिर्नृपान्॥ २॥ विदितं भवतामेतद्यथा मे राज्यमुत्तमं॥ पूर्वकैर्मम राजेन्द्रैः सुतवत्परिपा
नादिना॥ स्वरेण महता राजा जीमूत इव नादयन्॥ १॥ राजलक्षणयुक्तेन कांतेनानुपमेन च॥ उवाच र
सयुक्तेन स्वरेण नृ

ल्लितं ॥ ९३ ॥ सोहमिक्ष्वाकुभिः सर्वैर्नरेन्द्रैः प्रतिपालितं ॥ श्रेयसो योक्तुमिच्छामि सुखार्हमखिलं गे
त् ॥ ९४ ॥ मया प्याचरितं पूर्वैः पंथानमनुगच्छता ॥ प्रजा नित्यमनिद्रेण यथाशक्त्यभिरक्षिताः ॥
९५ ॥ इदं शरीरं कृत्स्नस्य लोकस्य चरता हितं ॥ पांडुरस्यातपत्रस्य छायायां जरितं मया ॥ ९६ ॥ प्राप्य
वर्षसहस्राणि बहून्यायूंषि जीवतः ॥ जीर्णस्यास्य शरीरस्य विश्रांतिमभिरोचये ॥ ९७ ॥ राजप्र
भावजुष्टां च दुर्वहामजितेंद्रियैः ॥ परिश्रांतोस्मि लोकस्य गुर्वीं धर्मधुरं वहन् ॥ ९८ ॥ सोहं विश्रा
ममिच्छामि पुत्रं कृत्वा प्रजाहिते ॥ सन्निकृष्टानिमान्सर्वाननुमान्य द्विजर्षभान् ॥ ९९ ॥ अनुजा

तं हिमाससवैर्वर्णाः श्रेष्ठो ममात्मजः ॥ पुंदासमो वीर्य्येण रामः परपुरंजयः ॥ ८२० ॥ तं चंद्रमिव पुष्येण यु
क्तं धर्मभृतां वरं ॥ यौवराज्ये नियोक्तास्मि प्रीतः पुरुषपुंगवं ॥ २१ ॥ अनुरूपः सर्वो नाथो लक्ष्मीवा
न्लक्ष्मणाग्रजः ॥ त्रैलोक्यमपि नाथेन येन स्यान्नाथवत्तरं ॥ २२ ॥ अनेन श्रेयसा सद्यः संयोज्यं च
महीमिमां ॥ गतक्लेशो भविष्यामि सुते तस्मिन्निवेश्य वैः ॥ २३ ॥ यदिदं मेनुरूपार्थमया साधु
सुमंत्रितं ॥ भवंतो मेनुमन्यंतां कथं वा करवाण्यपरं ॥ २४ ॥ यद्यप्येषा मम प्रीतिर्हितमन्यद्विचिन्त्य
तां ॥ अन्या मध्यस्थचिंता तु विमर्दाभ्यधिकोदया ॥ २५ ॥ इति ब्रुवंतं मुदिताः प्र त्यनंदन्नपार्थिवं नृ

ष्टिमंतं महामेघं नर्दंतइव बर्हिणाः ॥२५॥ स्निग्धोनुनादः संजज्ञे ततो हर्षसमीरितः जनौघोद्घुष्टसन्ना
दो विमानं कंपयन्निव ॥२६॥ तस्य धर्मार्थविदुषो भावमाज्ञाय सर्वशः ॥ ब्राह्मणा बलमुख्याश्च
पौरजानपदैः सह ॥२७॥ समेत्य मंत्रयित्वा तु समतागतबुद्धयः ॥ ऊचुश्च मनसा ज्ञात्वा वृद्धं दशरथं नृ
पं ॥२८॥ अनेकवर्षसाहस्रो वृद्धस्त्वमसि पार्थिव ॥ स रामं युवराजानमभिषिंचस्व पार्थिव ॥८३०॥ इ
च्छामो हि महाबाहुं रघुवीरं महाबलं ॥ गजेन महता यांतं रामं छत्रावृताननं ॥८३॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा
राजा तेषां मनःप्रियं ॥ अजानन्निव जिज्ञासुरिदं वचनमब्रवीत ॥३४॥ श्रुत्वैतद्वचनं यन्मे राघवं पार्थि

मिरूपः ॥ राजानः सं(स्त)पायं मे किमिदं कृत्तनाग्वतः ॥ ३३ कथं तु स पि धर्मात्मा पृथिवीमनुशासति भवेत्तो
इष्टु सिंहं नृपवाजं मम मात्मजं ॥ ३४ ॥ तेन सूत्त्वमहात्मानं पौरजानपदैः सह ॥ बहवो नृपक ल्याणगुणाः
ऊत्वस्य संतितेः ॥ ३५ ॥ गुणानगुणावतो देवदेवकल्पस्य धीमतः ॥ प्रिया ॥ नानंदता कृतत्तमस्य वद्भ्वा
मोघता ॥ न्कथुम् ॥ ३६ ॥ दिव्यैर्गुणैः शक्रसमो रामः ॥ पाण्डुं जय ॥ इक्ष्वाकुभ्योपि सर्वेभ्यो ह्यतिरिक्तो
विशांपते ॥ ३७ ॥ रामः सत्पुरुषो लोके स ॥ त्यधर्मपरायणः ॥ साक्षाद्रामाद्विनिर्वृत्तो धर्मश्चा
पि श्रिया सह ॥ ३८ ॥ प्रजासुखत्वे चंद्रस्य वसुधायाः क्षमागुणैः ॥ बुध्या बृहस्पतेस्तुल्यो वीर्ये

रा॰ वृ॰
॥ ५९ ॥

साक्षाच्छचीपते ॥ ६४ ॥ धर्मज्ञः सत्यसंधश्च शीलवाननसूयकः ॥ दांतः सांत्वयिताश्लक्ष्णः कृतज्ञो विजि
तेंद्रियः ॥ ६५ ॥ मृदुश्च स्थिरचित्तश्च सदा भव्योनसूयकः ॥ प्रियवादी च भूतानां सत्यवादी च राघ
वः ॥ ६६ ॥ बहुश्रुतानां वृद्धानां ब्राह्मणानामुपासिता ॥ तेनास्येहातुला कीर्त्तिर्यशस्तेजश्च वर्द्धते ॥ ६७ ॥
देवासुरमनुष्याणां सर्वास्त्रेषु विशारदः ॥ सम्यग्विद्याव्रतस्नातो यथावत्सांगवेदवित ॥ ६८ ॥ इं
ष्वस्त्रे च भुवि श्रेष्ठो बभूव भरताग्रजः ॥ कल्याणाभिजनः साधुरदीनात्मा महामतिः ॥ ६९ ॥ द्विजै
रभिविनीतश्च श्रेष्ठैर्धर्मार्थनैपुणैः ॥ यदा व्रजति संग्रामे ग्रामार्थे नगरस्य वा ॥ गत्वा सौमि

राम
५९

श्चिसहितो नाद्विजिन्यनिवर्त्तते ॥ ७५ ॥ संग्रामात्पुनरागम्य कुंजरेण रथेन वा ॥ पौरान्स्वजनवन्नि
त्यं कुशलं परिपृच्छति ॥ ७६ ॥ पुत्रेष्वग्निषु दारेषु प्रेष्यशिष्यगणेषु च ॥ निखिलेनानुपूर्व्याच पि
तापुत्रानिवौरसान् ॥ ७७ ॥ शुश्रूषंते च वः शिष्याः कच्चित्कर्मसु दंशिताः ॥ इति नः पुरुषव्याघ्रः स
दा रामोऽभिभाषते ॥ ७८ ॥ व्यसनेषु मनुष्याणां भृशं भवति दुःखितः ॥ उत्सवेषु च सर्वेषु पितेव परितु
ष्यति ॥ ७९ ॥ सत्यवादी महेष्वासो वृद्धसेवी जितेंद्रियः ॥ स्मितपूर्वाभिभाषी च धर्मं सर्वात्मना श्रि
तः ॥ ८० ॥ सम्यग्योक्ता श्रेयसां च न विगृह्यकथारुचिः ॥ उत्तरोत्तरयुक्तौ च वक्ता वाचस्पतिर्यथा

मा ५

था॥५१॥ सम्भृतः पन्नगाभ्यां तु सा राज्ञा हि समुरिव स्वयं॥ रामो लोकाभिरामोयं शौर्यवीर्यपराक्र
मैः॥५२॥ प्रजापालनसंयुक्तो नरागोपहतेंद्रियः॥ शक्तस्त्रैलोक्यमप्येष भोक्तुं किंनु महीमि
मां॥५३॥ नास्य क्रोधः प्रसादश्च निरर्थोस्ति कदाचन॥ हन्त्येष नियमाद्वध्यानवध्येषु न कु
प्यति॥५४॥ युनक्त्यर्थैः प्रहृष्टश्च तमसौ यत्र तुष्यति॥ दांतैः सर्वप्रजाकान्तैः प्रीतिसंजननै
र्नृणां॥५५॥ गुणैर्विरोचते रामो दीप्तः सूर्य इवांशुभिः॥ तमेवं गुणसंपन्नं रामं सत्यपराक्रमं॥
५६॥ लोकपालोपमं नाथमकामयत मेदिनी॥ वत्सः श्रेयसि जातानस्ते दिष्ट्यासौ तव राघवः

स्व ३

व॥५४॥ परिष्व्याप्रन्नगुणैर्युक्तो मारीचउवकश्यप॥ वल्लएभोगपभापुश्च एमस्वविदितात्मनः
॥५५॥ देवासुरमनुष्येषु सगंधर्वोरगेषु च॥ अंशांस नेजनः सर्वौरा षट्पुत्रावेतया॥५६॥ श्रीमुखं नाश्च
वाह्यं पौ जो न पद्दो जन॥ क्षित्रिपौवदास्तरू ताप पञ्चमापं प्रानः समाहिता॥५७॥ सर्वान्देवा
न्नमस्यं जितामस्यार्थे मनस्विनः॥ तेषामाधाश्चिन्नदेवत्वन्त्रसादात्मसद्यतां॥५८॥ तामभि
दिव्यरूपामं सर्वशत्रुनिवर्हणीं॥ पश्यामो पौराज्यस्य नवराजानमात्मजं॥५९॥ तं देवदेवो प
ममात्मजं तं सर्वस्वैकस्य हितेन निर्विष्टं हितापन॥ क्षित्रप्रमुदाप्युग्घं मुदाभिषेकुं वादत्तमेतमि
लो

४८३५५॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये अयोध्याकांडे द्वितीयः सर्गः ॥२॥ तेषामंजलिपद्मा
नि प्रगृहीतानि सर्वशः ॥ प्रतिगृह्याब्रवीद्राजा तेभ्यः प्रियहितं वच ॥१॥६५ अहोस्मि परमप्रीतः
प्रभावश्चातुलो मम ॥ यन्मे ज्येष्ठं प्रियं पुत्रं यौवराज्यस्थमिच्छथ ॥६५॥ इति प्रत्यर्च्य तान्
राजा ब्राह्मणानिदमब्रवीत् ॥ वसिष्ठं वामदेवं च तेषामेवोपशृण्वतां ॥६६॥ चैत्रः श्रीमानयं
मासः पुण्यः पुष्पितकाननः ॥ यौवराज्याय रामस्य सर्वमेवोपकल्प्यतां ॥६७॥ राज्ञस्तूपरते वाक्ये
जनघोषो महानभूत् ॥ शनैस्तस्मिन्प्रशान्ते च जनघोषे जनाधिपः ॥६८॥ वसिष्ठं मुनिशार्दूलं राजा व

एम

छं नि १

चनमब्रवीत् ॥ अभिषेकाय रामस्य यत्कर्म सपरिष्कृतं ॥ ६९ ॥ तदद्य भगवन् सर्वमाज्ञापयितुमर्ह
सि ॥ तत्कृत्वा भूमिपालस्य वसिष्ठो द्विजसत्तमः ॥ ७० ॥ आदिदेशाग्रतो राज्ञः स्थितान्युक्ता
कृतांजलीन् ॥ सुवर्णादीनि रत्नानि बलीन् सर्वौषधीरपि ॥ ७१ ॥ शुक्लमाल्यानि लाजांश्च पृथ
क्च मधुसर्पिषी ॥ अहतानि च वासांसि रथं सर्वायुधान्यपि ॥ ७२ ॥ चतुरंगबलं चैव गजं च शु
भलक्षणं ॥ चामरव्यजने चैव ध्वजं छत्रं च पांडुरं ॥ ७३ ॥ शतं च शातकुंभानां कुंभानामग्नि
वर्चसां ॥ हिरण्यशृंगं वृषभं समग्रं व्याघ्रचर्म च ॥ ७४ ॥ उपस्थापयत प्रातरग्न्यागारं म

रिपतेः॥ पश्चात्किंचिद्देषव्यं नतस्सर्वमुपस्थितां ॥७५॥ अग्रतः पुरस्य द्वाराणि सर्वस्य नगरस्य च
चंदनस्रग्भिरर्च्यंतां धूपैश्च घ्राणहारिभिः ॥७६॥ प्रशस्तमंगलाबद्धधित्तोरोपमेचनं
द्विजानां शांतसारात्मपत्नकामसमलंभवेत् ॥७७॥ सत्कृत्य द्विजमुख्यानां श्वः प्रभाते प्रदीप
तां॥ घृतं च दधि लाजांश्च चंदनं गाश्चापि पुष्कलाः ॥७८॥ सूर्यस्योदितमात्रेश्वोभाविता
स्वस्तिवाचनं॥ ब्राह्मणांश्च निमंत्र्यंतां कल्याणं मासनानि च ॥७९॥ आवध्यंतां पताका
श्च राजमार्गश्च सिच्यतां॥ सर्वे च तालापचराणगणिकास्स्वलंकृताः ॥८०॥ कक्षां द्वि

नं २

तीपामात्या घातितं च नृपवेश्मनः देवायतनचैत्येषु सान्नभक्ष्याः सदक्षिणाः उपस्थापयितव्याः
स्युर्माल्ययोग्याः पृथक्पृथक् ॥१२॥ दीर्घासिबद्धा योधाश्च सन्नद्धा मृष्टवाससः महारा
जांगणं सर्वे प्रविशंतु महोदये ॥१३॥ एवं व्यादिश्य विप्रौ तौ क्रियास्तत्र विनिष्ठितौ ॥ चक्र
तुश्चैव यच्छेषं पार्थिवाय निवेद्य च ॥१४॥ कृतमित्येव चाब्रूतामभिगम्य जगत्पतिं ॥ यथो
क्तवचः प्रीतो हर्षयुक्तो द्विजर्षभो ॥१५॥ ततः सुमंत्रं द्युतिमान्राजा वचनमब्रवीत् ॥ एमः
कृतात्मानमवनीशा धर्मात्मा नीयतामिति ॥१६॥ स तथेति प्रतिज्ञाय सुमंत्रो राजशासनात्

रामं मां मंत्रपां चक्रे रथेनरथिनांवरः॥ ४५॥ तत्र तत्र समासीनास्तदा दशरथं नृपं॥ प्राच्योदीच्याः प्र
तीच्याश्च दाक्षिणात्या [illegible] भूमिपाः॥ ४६॥ म्लेच्छाश्चार्याश्च ये चान्ये वनशैलांतवासिनः उ
पासांचक्रिरे सर्वे तं देवा इव वासवं॥ ४७॥ तेषां मध्ये स राजर्षिर्मरुतामिव वासवः॥ प्रासादस्थो रथ
स्थं तं ददर्श आयांतं आत्मजं [illegible] ॥ ४८॥ गंधर्वराजप्रतिमं लो
के विख्यातपौरुषं॥ दीर्घबाहुं महासत्वं मत्तमातंगगामिनं॥ ४९॥ चंद्रकांताननं रामं अतीव प्रियदर्श
नं॥ रूपौदार्यगुणैः पुंसां दृष्टिचित्तापहारिणं॥ ५०॥ घर्माभितप्ताः पर्जन्यं ह्लादयंतमिव प्रजाः॥

नत्वा नृपं समापन्नं तं परमप्रभो नो नराधिपः ॥ १३ ॥ स च वनाय्य सुसंवत्सु एवं वं स्पंदनात्तदा । पितुः समी
पं गच्छेत्तं प्रांजलिः पृथ्वनो त्वगात ॥ १४ ॥ सं तं केलाराभं गत्वा भं प्रासादं नरपुंगव ॥ अरुणो ह
नृपं दृष्ट्वा सहसा तेन राघवः ॥ १५ ॥ स प्रांजलिरभिप्रेत्य प्रणतः पितुरंतिके ॥ नाम स्वं श्रावयन्रा
मो ववंदे चरणौ पितुः ॥ १६ ॥ तं दृष्ट्वा प्रणतं पार्श्वे कृतांजलिपुटं नृप ॥ गृह्यांजलौ समाकृष्य
सस्वजे प्रियमात्मनं ॥ १७ ॥ तस्मै चाभ्युद्यतं सम्यङ्मणिकांचनभूषितं ॥ दिदेश राजा रुचिरं रामा
य परमासनं ॥ १८ ॥ तदासनवरं प्राप्य व्यदीपयत राघवः ॥ स्वयैव प्रभया मेरुमुदये विमलो र

मार

मा०ष्व०
उ ॥५४॥
राम

वि: ॥ ई ॥ नेन विभ्राजमानं नवसारसमाप्रि श्यामरोचनं ॥ विमलगगनचन्द्राकाराभादीर्घौ विंदुनाः ॥ ई ॥
नंपश्यं नेत्रपतिं तस्मै बप्रिपमात्मजं ॥ श्रुत्वं क्रूतसिवा त्वा नमादर्शितलसंस्थितं ॥ ५०१ ॥ स
तं स स्मितनमामाष्य उवंउ वंवनंतां वरः ॥ एवाचेदं वचो राजा देवेंद्रमिवकश्यपः ॥ १ ॥ जेष्ठाय भासि
मे पत्न्यां सदृशपां सहशः सुतः ॥ उत्पन्नस्त्वं गुणाश्रेष्ठो मम रामात्मजः प्रियः ॥ २ ॥ त्वपायतः प्र
जास्त्वे मा ॥ स्वगुणैनाभिरंजिता ॥ तस्मात्वं पुष्पयोगेन यौवराज्यमवाप्नुहि ॥ ३ ॥ कामतस्त्वं प्र
कृत्येव विनीतो गुणवानसि ॥ गुणवत्यपि तु स्नेहात्पुत्र वक्ष्यामि ते हितं ॥ ४ ॥ भूयो विनयमास्था

॥५४॥
राम
७

दा२

यमवान्नित्यं जितेन्द्रियः कामक्रोधसमुत्थानि त्यजेद्व्यसनानि च ॥५॥ सरोऽस्तु पार्थिवो मानोद्
स्यादप्रमत्तस्तथा ॥ स्वमात्यप्रभृतीः सर्वाः प्रकृतीश्चानुरंजयः ॥६॥ कोष्ठागारायुधागारैः कृत्वा
संनिचयान्बहून् ॥ दुष्टान्राजा प्रकृ तिपः पालयन्निमदिनी ॥७॥ नस्यमंदंतिमित्राणि लभ्या
मत्तमिवामरा ॥ तस्मात्सुवृत्तमात्मानं निपश्येवं समाचर ॥॥ न कृत्वा सुहृद स्वामस्यापि प
कारिणः ॥ त्वरिताः शीघ्रमभ्येत्य कोशात्मायैस्यवेदयन् ॥ ८ ॥ साहिशापा निगाश्चैवान्तानि विवि
धानि च ॥ आदिदेश प्रियाख्येभ्यः कोशात्पाप्रमदोत्तमा ॥ १० ॥ अथाभिवाद्य राजानं प्रथमाहृद्य

राघवः॥ पपौ त्वं पुनि सद्रूस्मजनौघैः प्रति पूजितः॥ १॥ ते चापि पौरान्पतेर्वचस्त कृत्वा नदान्नाभमिवे
ष्टमात्मनः नेदुर्मासंज्ञ गच्छ्रागा गत्वा देवा समानं चुरानिप्रहृष्टा॥ १२५॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामाय
णे वाल्मीकीये अयोध्याकाण्डे उत्तरीयः सर्गः॥ ३॥ एवं गुणा गणाः पूर्णा राघवं लोकरंजकं॥ ध्ये
ध्यावासिनां रीत्या प्रत्यहमभिवभावयेत्॥ देहगेहादिधनासक्तस्तद्ध्यानविवर्जितः राघवीयां
तिं प्राप्य कृतकृत्यो भवेन्नरः॥ एवं मनोवृत्तिरेवं चलापदारिन्याकथा चिरमरिपूर्णानोगता॥
न देवानामपि कृपा कटाक्षजा पाभवेद्भक्तिरतीवदुर्लभा॥ ३॥ सर्वान्मनोरथान्हति वहमानानितियेदा

पूर्णानन्दा हृदि स्यात् ॥ दारार्द्र विश्लेषमतीव दुःखं मन्येत देहवतां प्रधानः ॥ ५४ ॥ नन्दस्य कर्मोल्प
नुभोपनेज्जने ॥ कथंचिदन्यत्र मनो न गच्छति ॥ करोमि चिंतां विरहोपतापिनः ॥ प्रियो न मस्या
शु समागमं प्रति ॥ मदुन्नसं चारुविलाससुस्मितं मुखं वशारञ्जं द्रष्टुमीशी चितोविधं ॥ द्रष्टुमिदि
दृक्षा द्विनयं हृपोः कदा वियोगसंतापनिवारणं मम ॥ ५५ ॥ कदा मम पार्नैः सखिभिः श्रीचित्रि
नैः किशोरवेषैर्मधुरोपमाधवैः ॥ रहस्यगोष्ठीषु विनोदमोदतं प्रियस्य वा नाल्पवनं भविष्य
ति ॥ ५६ ॥ कदान्तदीपैः सहपानभोजनप्रपाणगम्या स्वपनासना निमे ॥ अहर्निशं जातविला

समस्मितैः सुहृत्स्वधान्नैर्नितरां प्रविश्यति ॥१७॥ गृहादिकृत्येषु कदानियोजितः ॥ कुर्वन्नपयो चि-
त्यमनन्यमानसः ॥ दृष्ट्वाप्यहं चाकृशुचिस्मितं मुखं विहारलीलास्थलवाटिकासु च ॥१८॥ नि-
धंन्यस्तानंदनिधानबंधुभिः शुभासनेभ्येपि तराजकन्यया कदाप्यपास्य मनस्तजल्पनेक-
निध्यतेकोमलराजनंदनः ॥१९॥ कादाचनपश्येशिाकुमारको दिने ॥ शुभाश्वचर्यानिलयं घनमं-
उतस्ततो मेपि नयानुकारिणो पवेनपार्श्वेनुगामिष्यतेहयः ॥ २०॥ नृपकुमार गतोः सचिवात्म-
जैः परिवृतं मरतादिसबंधुभिः ॥ गजवरोपरि वा तमिनस्ततो नृपगजो प्रिकटानुसरिष्यति ॥२१॥

सख्यातज्ञातिभिः सार्द्धं मामनुज्ञाप्य बान्धवः । करिष्यति कदा प्रीत्या भोजनं राजसं दिने ॥ २२ ॥ कदा कृपा-
भिकल्पितं सौमित्रिर्मित्रनन्दनः ॥ २३ ॥ अनुगन्ता विधानार्थं व्यञ्जनं मे प्रदास्यति ॥ २४ ॥ परिचर्य्यां मकं ब-
र्मस्वं शोचनसन्ततिं । शिक्षापयिष्यति मां नूनं सौमित्रिर्भ्रातृवत्सलः ॥ २५ ॥ मा चिरादागतामित्वं
स्वस्ति नमस्तु मितं ॥ नतं मन्तशत्रुघ्नो मामनुव्याहरिष्यतः ॥ २५ ॥ भविष्यति तदा नूनं प्रेमामन्त्रसोत्स-
वः ॥ करिष्यति पदासीना कृपाहृष्टे परीं ममपि ॥ २६ ॥ एवमेवानिशं यस्य विश्वासो निर्भवः ॥ सद-
वराघवं पश्ये दिने इति विनिश्चितं ॥ २७ ॥ परा साप्यमाम भक्तिः परमं साधनं हितं ॥ अवधि

स्मापराकाष्ठापपापरूपेदूष्टनमं ॥ २९ ॥ एनत्स्थैर्यं यत्नात्सा निकृत्ता निर्मर्षिभिः नत्प्माउन्मत्याहितिनिर्दि
ष्टा श्रीरामाकर्षिरागिभ्युतौ ॥ २२ ॥ कटिनिप्रभपौष्णसंगमंभ वनितनत्र्यपुनः ॥ स चिरंस्थितिः कु
विभिर्मैस्य विश्वार्घ्यफल्तोदवंदुनवल्लं वितमेन दिनेचाने ॥ ५३० ॥ जनकजाकरुगामनविलुषा
नवजननानुगंतुमिहेकुना ॥ कातिपपेष्वचरणोरनुरंजिनाश्रुनिवनीसा निविंचितामपा ॥ ३४ ॥
मपिनदृषगामृषनयोग्यमानपठनिर्नहि प्रान्तिरनस्मिका ॥ बुधजनाननुगम्य किपस्यदंवार
श्चितंभवनस्तुदर्पराां ॥ ३२ ॥ कविभिरीप्सितपानुसेव्यरानगाराजनाभवदीपकृपांबुधो ॥ यदिति

देवनमीवनदीशगणानिन्द्रियपगात्वमतीवसुदुर्लभं ॥ ३३ ॥ उपमितो मिकथं कविसंपदा समधिगम्य गुणा
दयमद्भुतं ॥ त्रिपथगानवकीर्जितं गिरिशानिस्थिरनेरनिविबाणपराहवः ॥ ३४ ॥ भवतिमज्जनमेवब
जिनं नपरिशुद्धिफलायदिशोजना ॥ उनिविचिंत्य विशुंतिसहांवराख्तवपशोवुनिधौ रहुना
पक ॥ ३५ ॥ देवांगणादेवनराः शिरःस्थं पुष्पं विचेतुं कृतजलपुंजा ॥ वीरांगरहीन्वाह्युपवीनपंनि
श्रीरामदिरदानपशः पिनस्ते ॥ ३६ ॥ पूर्वीणामभवस्थानपवउवावनिर्दहार्यांवं नरुमा नस्यपुरा
नंनसमधुरस्वहांवुनिःशेषितं ॥ पश्चानोविधविलापजनिमैर्नेत्रांवुभिर्वर्द्धितस्तनासोनर

५२

संजराजिलवर्णां नेवांजनस्यामलां ॥२९॥ भवन्तु पालध्वमहाभिमानोन प्राकृतं कंचन चिंतयामि ॥ अहं त्वदीयोस्मि न चान्यदीयस्तीर्थाङ्घ्रिलीपोसि सदा मनस्य ॥३०॥ इति श्रीमज्जानकीरमणचरणपरिचरणपरायण श्री शिवलालपाठकचार्यविरचिते मधुव्रतबोधनिधिविरचितः श्रीरामपत्त्वरत्नाकरः संपूर्णः समाप्तम ॥१॥ रामरामरामरामरामरामराम